

European
Commission

EU Network of
Independent Experts
on Social Inclusion

Επενδύοντας στα παιδιά – Σπάζοντας τον
κύκλο της μειονεξίας

Μελέτη των Εθνικών Πολιτικών

Ελλάδα

Η δημοσίευση αυτή έχει εκπονηθεί για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το

© Φωτογραφία Εξωφύλλου: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, καθώς και οποιοδήποτε άτομο που ενεργεί για λογαριασμό της, δεν φέρουν ευθύνη για τη χρήση των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτή τη δημοσίευση.

Οι απόψεις που διατυπώνονται στην παρούσα δημοσίευση εκφράζουν τη θέση των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν κατ' ανάγκη την επίσημη θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή των Κρατών Μελών.

Περαιτέρω πληροφορίες για το Δίκτυο των ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων είναι διαθέσιμες στην παρακάτω ιστοσελίδα:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1025&langId=en>

© Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή με την προϋπόθεση ότι θα αναφέρεται η πηγή.

Επενδύοντας στα παιδιά – Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας

Μελέτη των Εθνικών Πολιτικών

ΖΙΩΜΑΣ Δ., ΜΠΟΥΖΑΣ Ν. & ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Ν.
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΕΚΚΕ)

ΕΛΛΑΔΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Περίληψη.....	7
2. Αξιολόγηση της συνολικής προσέγγισης και της διακυβέρνησης.....	10
3. Πρόσβαση σε επαρκείς πόρους.....	16
3.1. Πολιτικές για την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας.....	17
3.2. Πολιτικές για την εξασφάλιση επαρκούς επιπέδου διαβίωσης.....	19
4. Πρόσβαση σε οικονομικά προσιτές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.....	24
5. Η αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο	34
6. Κινητοποίηση- αξιοποίηση των σχετικών χρηματοδοτικών εργαλείων της ΕΕ	36
Βιβλιογραφικές αναφορές	38
Παράρτημα	39

1. Περίληψη¹

Το 2010, η Ελληνική Κυβέρνηση, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής 2020, έθεσε ένα συγκεκριμένο στόχο για τη μείωση της παιδικής φτώχειας, δηλαδή τη μείωση του ποσοστού των παιδιών (0-17 ετών) που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας από 23% που ήταν το 2008 σε 18 % το 2020. Ωστόσο, στην Ελλάδα, όλοι οι σχετικοί διαθέσιμοι κοινωνικοί δείκτες για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, και ιδιαίτερα όσοι αφορούν στα παιδιά, έχουν επιδεινωθεί από το 2010, και ως εκ τούτου φαίνεται ότι δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Οι αρνητικές επιπτώσεις από την τρέχουσα οικονομική ύφεση και από την εφαρμογή αυστηρών μέτρων λιτότητας, πολλώ δε μάλλον η έλλειψη δράσης για την άμβλυνση των κοινωνικών επιπτώσεων της κρίσης, έχουν σημαντικό αντίκτυπο σε αυτήν την κατάσταση. Έχουν επιφέρει, μεταξύ άλλων, μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα των οικογενειών και περικοπές στις δημόσιες κοινωνικές δαπάνες, με αποτέλεσμα την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών και ακόμη περισσότερο των φτωχών παιδιών.

Παρά το γεγονός ότι, τα τελευταία χρόνια, τα παιδιά στην Ελλάδα συγκαταλέγονται στις ομάδες που εμφανίζουν υψηλά ποσοστά κινδύνου φτώχειας, απουσιάζει ένα συνολικό εθνικό στρατηγικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και για την προώθηση της παιδικής ευημερίας. Ελλείπει ενός τέτοιου πλαισίου, τα σχετικά μέτρα πολιτικής που εφαρμόζονται παραμένουν ανεπαρκή και αποσπασματικά και δεν αποτελούν μέρος μιας ολοκληρωμένης πολυδιάστατης προσέγγισης. Οι συνέργειες μεταξύ των σχετικών τομέων πολιτικής και των εμπλεκόμενων φορέων είναι δύσκολο να αποδώσουν, δεδομένου ότι λείπουν παντελώς σταθερές διαδικασίες διακυβέρνησης. Δεν υφίσταται το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο ώστε να εξασφαλίσει το συντονισμό και τη συνεργασία μεταξύ των διαφόρων αρμόδιων τμημάτων και υπηρεσιών των Υπουργείων. Απουσιάζει ακόμα ένα σύστημα για την παρακολούθηση της προόδου της εφαρμογής των σχετικών μέτρων, καθώς και για την αξιολόγηση των επιπτώσεων τους στην παιδική φτώχεια. Η διαδικασία σχεδιασμού πολιτικής δεν υποστηρίζεται από μια προσέγγιση βασισμένη σε στοιχεία, αλλά παραμένει, σε μεγάλο βαθμό, περιστασιακή, ενώ η συμμετοχή των ενδιαφερομένων φορέων, πόσο μάλλον των παιδιών, είναι παντελώς απύσχα.

Σε γενικές γραμμές, η σχεδιαζόμενη πολιτική για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας στερείται συγκεκριμένων κατευθύνσεων στρατηγικής. Επιπλέον, δεν προσανατολίζεται στο να εξασφαλίσει μία σωστή ισορροπία μεταξύ καθολικών και στοχευμένων μέτρων, ούτε μία ισορροπία μεταξύ των μέτρων στήριξης των οικογενειών και των μέτρων που αφορούν τα ίδια τα παιδιά. Στην Ελλάδα, τα εξειδικευμένα στοχευμένα μέτρα που απευθύνονται σε παιδιά που διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο φτώχειας είναι ελάχιστα στον αριθμό, μονοδιάστατα και με περιορισμένη κάλυψη. Πέραν τούτου, δεν έχει αναληφθεί καμία Κυβερνητική πρωτοβουλία μεγάλης κλίμακας για την προστασία των παιδιών από τις επιπτώσεις της κρίσης, πολλώ δε μάλλον για την αποδέσμευση των δημόσιων δαπανών που αφορούν στην υποστήριξη επενδύσεων για παιδιά και οικογένειες από τους περιορισμούς που επιβάλλονται λόγω των μέτρων λιτότητας. Κάποια μικρή πρόοδος έχει σημειωθεί για την ενσωμάτωση των δικαιωμάτων των παιδιών στις διάφορες πολιτικές, αλλά αυτό περιορίζεται κυρίως στην υιοθέτηση ορισμένων νομικών ρυθμίσεων και δεν αντανakλάται στα υλοποιούμενα μέτρα στους διάφορους τομείς πολιτικής.

Όσον αφορά στις πολιτικές για την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας, τα ενεργητικά μέτρα της αγοράς εργασίας που εφαρμόζονται ειδικά για τους ανθρώπους που βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας, φαίνεται να μην

¹ Οι αναγνώστες θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους ότι η εκπόνηση της έκθεσης αυτής ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2013, επομένως δεν περιλαμβάνει την ανάλυση δεδομένων ή πολιτικών μετά την ημερομηνία αυτή.

καταφέρνουν να συμβάλουν στην αύξηση της απασχολησιμότητας των συμβοηθούντων μελών του νοικοκυριού και γενικότερα των άνεργων γονέων. Η συμμετοχή των γονέων στην αγορά εργασίας, δεν υποστηρίζεται από κανένα ειδικό μέτρο, εκτός από την παροχή πρόσβασης σε υπηρεσίες προσχολικής φροντίδας παιδιών, η οποία χρηματοδοτείται σε ένα μεγάλο βαθμό από το ΕΚΤ, και αποτελεί μια πρωτοβουλία προς τη σωστή κατεύθυνση. Η πολιτική εισοδηματικής στήριξης σε οικογένειες με παιδιά μέχρι το 2012 αποτελούνταν από μια σειρά χαμηλών χρηματικών παροχών και από μικρές φορολογικές ελαφρύνσεις. Σήμερα, οι παροχές αυτές έχουν αντικατασταθεί από δύο επιδόματα με έλεγχο των μέσων διαβίωσης. Τόσο τα παλιά, όσο και τα νέα επιδόματα δύσκολα μπορούν να θεωρηθούν ως καθοριστικοί παράγοντες για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας ή/και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ η πρόσφατη αλλαγή στην πολιτική των χρηματικών επιδομάτων δεν διακατέχεται από μία προσέγγιση που στόχο έχει την εξισορρόπηση των καθολικών μέτρων με μέτρα που προϋποθέτουν έλεγχο των μέσων διαβίωσης. Όσον αφορά στις παροχές σε είδος, αυτές φαίνεται να είναι μάλλον ανύπαρκτες.

Παρά την αύξηση των δομών και των υπηρεσιών που παρέχουν προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, οικονομικά προσιτές υπηρεσίες φροντίδας δεν είναι ακόμη ευρέως διαθέσιμες για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα. Επιπλέον, υπάρχει ένα έντονο «δημόσιο έλλειμμα πρόνοιας» όσον αφορά στις παρεχόμενες υπηρεσίες σε παιδιά και οικογένειες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσχέρειες, ο αριθμός των οποίων έχει αυξηθεί λόγω της τρέχουσας οικονομικής κρίσης. Οι δημόσιες παρεμβάσεις για τη διασφάλιση της πρόσβασης στην εκπαίδευση για όλα τα παιδιά έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, όπως αυτό φαίνεται στο ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, το οποίο παρουσιάζει πτωτική τάση. Παρόλα αυτά, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένα κενά, ειδικά όσον αφορά στο εύρος της κάλυψης των αναγκών των μειονεκτουσών ομάδων παιδιών (παιδιά με αναπηρίες, μετανάστες, Ρομά κ.λπ.) καθώς και στην απουσία σύνδεσης μεταξύ των πρωτοβουλιών που αναλαμβάνονται στον τομέα της εκπαίδευσης των παιδιών ευάλωτων ομάδων και άλλων μέτρων πολιτικής που λαμβάνονται σε συναφείς τομείς της κοινωνικής πολιτικής.

Τα παιδιά στην Ελλάδα έχουν δωρεάν πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας με την προϋπόθεση ότι οι γονείς τους καλύπτονται από τα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφάλισης μέσω της εργασίας τους ή διαθέτουν «βιβλιάριο κοινωνικής πρόνοιας», το οποίο παρέχεται σε ανασφάλιστους με πολύ χαμηλό εισόδημα βάσει κριτηρίων. Ωστόσο, στην παρούσα συγκυρία της οικονομικής ύφεσης, και με πρωτοφανή επίπεδα ανεργίας, παρατηρείται μια δραματική αύξηση στον αριθμό των ατόμων που δεν είναι ασφαλισμένοι και οι οποίοι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για την έκδοση «βιβλιαρίου απορίας». Αυτό σημαίνει ότι ένας σημαντικός αριθμός των οικογενειών με παιδιά έχει χάσει τη δωρεάν πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας. Για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης, η κυβέρνηση εισήγαγε πρόσφατα πρόγραμμα που παρέχει «Εισιτήριο Ελεύθερης Πρόσβασης» σε Υπηρεσίες Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας. Παρόλα αυτά, το πρόγραμμα αυτό θεωρείται πολύ περιορισμένο, τόσο ως προς τον αριθμό των δικαιούχων, όσο και ως προς το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας και ως εκ τούτου ανεπαρκές για να καλύψει τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες σε αυτόν τον τομέα. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι υπηρεσίες δημόσιας υγείας έχουν υποστεί σοβαρές περικοπές τα τελευταία έτη έχει επηρεάσει αρνητικά τη δυναμικότητα και την αποτελεσματικότητα του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, υπονομεύοντας έτσι την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Όσον αφορά στις υποδομές και στις υπηρεσίες υγείας για τα παιδιά, και ιδιαίτερα για τα παιδιά με αναπηρία και με ψυχικές ασθένειες, αυτές εξακολουθούν να μην είναι ευρέως διαθέσιμες σε όλη την Ελλάδα, παρουσιάζοντας μια άνιση κατανομή.

Όσον αφορά στην τρέχουσα στεγαστική πολιτική στην Ελλάδα, αυτή είναι μάλλον ανύπαρκτη, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν σήμερα προγράμματα κοινωνικής στέγασης. Σε συνδυασμό με την απουσία ενός συστήματος κοινωνικού δικτύου ασφαλείας, αυτό

έχει ως αποτέλεσμα όλο και περισσότερες οικογένειες, ιδιαίτερα όσες αντιμετωπίζουν ακραία φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, να κινδυνεύουν να βρεθούν χωρίς στέγη. Άμεσες δράσεις θα πρέπει, ως εκ τούτου, να ληφθούν από την κυβέρνηση για την πρόληψη της απώλειας στέγης των οικογενειών με παιδιά. Όσον αφορά την εναλλακτική φροντίδα και υποστήριξη που παρέχεται σε παιδιά χωρίς οικογένεια ή με προβληματικές οικογένειες, εξακολουθεί να παραμένει ένα πεδίο πολιτικής όπου οι δημόσιες παρεμβάσεις είναι αμελητέες, αν και παρατηρείται μια αύξηση τα τελευταία χρόνια στην ίδρυση κοινοτικών κέντρων φροντίδας, τα οποία λειτουργούν από Μη Κερδοσκοπικούς Οργανισμούς.

Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι τα δημόσια μέτρα πολιτικής και οι πρωτοβουλίες που υλοποιούνται από την κυβέρνηση στους διάφορους τομείς κοινωνικής πολιτικής με στόχο την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας, εγείρουν σοβαρά ερωτήματα ως προς την ικανότητά τους να επιτύχουν ένα τέτοιο στόχο και να θέσουν τέλος στη διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας. Εν μέρει, αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι κοινωνικές προκλήσεις στην Ελλάδα δεν αποτέλεσαν ποτέ υψηλή προτεραιότητα για δράση στην πολιτική ατζέντα και ως εκ τούτου δεν υπήρξε ποτέ ισχυρή πολιτική δέσμευση.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη πολιτικής δέσμευσης για την ανάληψη συντονισμένης δράσης και, ειδικότερα, για την ανάπτυξη, στο άμεσο μέλλον, ενός τεκμηριωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και την προώθηση της ευημερίας των παιδιών. Βάσει του σχεδίου αυτού, θα πρέπει να καταρτισθεί ένα σχέδιο δημοσίων επενδύσεων για τα παιδιά για την περίοδο 2014-2020 και να προβλεφθεί η κατάλληλη χρηματοδότηση τόσο από εθνικούς πόρους, όσο και από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ στο πλαίσιο της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020. Το σχέδιο θα πρέπει να βασίζεται σε τεκμηριωμένες προτεραιότητες και να διαπνέεται από μια ολοκληρωμένη πολυ-τομεακή προσέγγιση, ενώ και η χρηματοδοτική στήριξη της ΕΕ θα πρέπει να είναι πολυ-ταμειακή.

2. Αξιολόγηση της συνολικής προσέγγισης και της διακυβέρνησης²

Το πλαίσιο

Είναι γενικά αποδεκτό ότι, κατά τα τελευταία 10 χρόνια, το ζήτημα της παιδικής φτώχειας αποκτά όλο και περισσότερη σημασία σε όλα σχεδόν τα κράτη μέλη της ΕΕ, στο πλαίσιο της κοινωνικής Ανοιχτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ). Αυτό οδήγησε πολύ πρόσφατα (Φεβρουάριος 2013) την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκδοση Σύστασης με τίτλο «Επενδύοντας στα παιδιά: σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας». Η Ελλάδα δεν αποτελεί εξαίρεση σε αυτή την τάση, δεδομένου ότι το 2010, στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», η ελληνική κυβέρνηση έθεσε ένα συγκεκριμένο στόχο για τη μείωση της παιδικής φτώχειας, δηλαδή τη μείωση του ποσοστού κινδύνου φτώχειας για τα παιδιά (0-17 ετών) από 23% το 2008 σε 18% το 2020 (δηλαδή μείωση κατά 100.000 παιδιά).

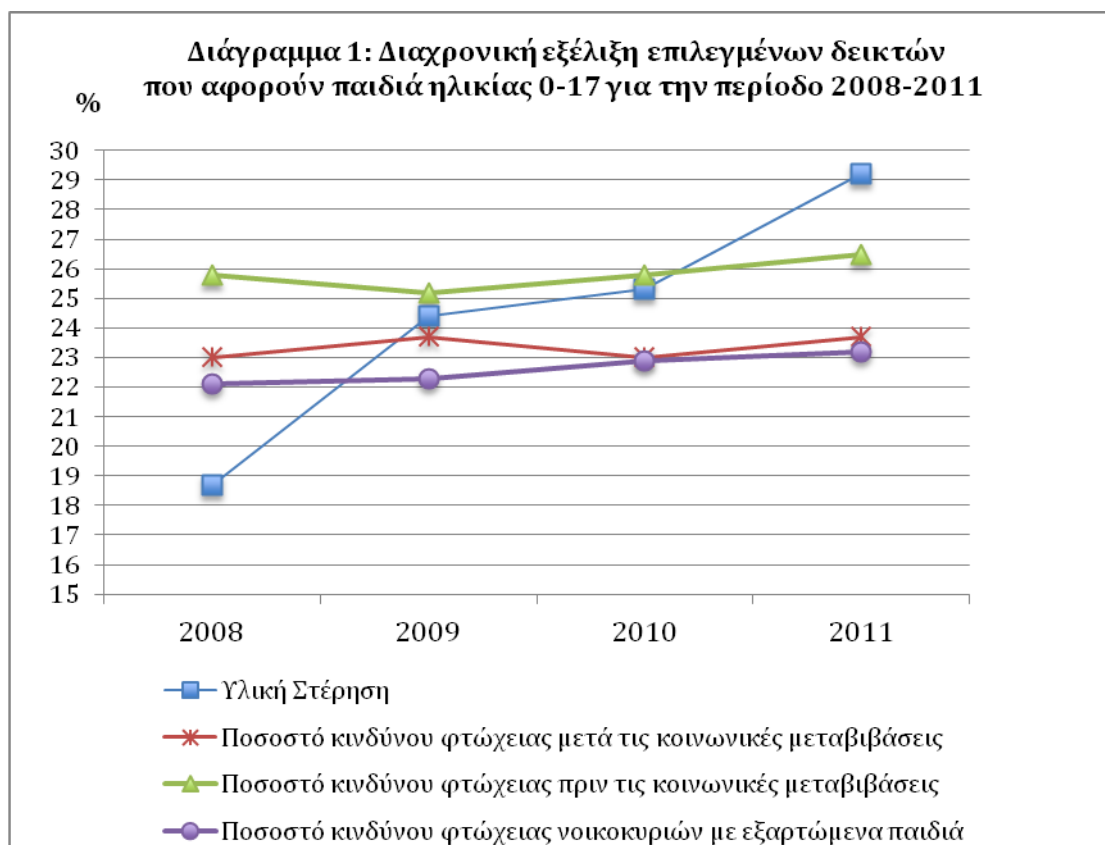
Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι ο στόχος τέθηκε σε μια εποχή που η Ελλάδα χτυπήθηκε από τη δημοσιονομική κρίση, η οποία οδήγησε τελικά σε επιβολή αυστηρών μέτρων λιτότητας και μια φάση βαθιάς ύφεσης που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Η κατάσταση αυτή, με τη σειρά της, έχει επιφέρει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις σε όλους τους κοινωνικούς δείκτες και τους δείκτες απασχόλησης.

Όσον αφορά, ειδικότερα, τους σχετικούς κοινωνικούς δείκτες για τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών, στην Ελλάδα, αυτοί έχουν επιδεινωθεί από το 2010, ενώ δεν υπάρχουν ενδείξεις για την αντιστροφή της κατάστασης στο εγγύς μέλλον. Πιο αναλυτικά, ο δείκτης φτώχειας ή/και κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά (κάτω των 18 ετών) αυξήθηκε από 28,7% το 2010 σε 30,4% το 2011. Ακόμη χειρότερα, το ποσοστό των παιδιών με σοβαρές υλικές στερήσεις αυξήθηκε από 18,7% το 2008 σε 25,3% το 2010 και σε 29,2% το 2011, ενώ το ποσοστό κινδύνου φτώχειας των παιδιών (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) έχει αυξηθεί ελαφρώς από 23% το 2010 σε 23,7% το 2011. Μια πολύ σημαντική αύξηση παρατηρείται και στο δείκτη για τα παιδιά (0-17 ετών) που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας από 3,9% το 2010 σε 7,2% το 2011.

Επιπλέον, μια σειρά άλλων συναφών δεικτών επιβεβαιώνουν την περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης των παιδιών στην Ελλάδα. Το 2011, το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για τα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά διαμορφώθηκε σε 23,2% έναντι 19,5% για τα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά, ενώ το ποσοστό των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που ζουν σε νοικοκυριά ανέργων αυξήθηκε από 3,6% το 2008 σε 6,3% το 2010 και 9,2% το 2011. Επιπρόσθετα, το 43,2% των μονογονεϊκών νοικοκυριών με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο παιδί βρέθηκε να είναι σε κίνδυνο φτώχειας το 2011, ενώ τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών παρουσιάζουν το υψηλότερο χάσμα κινδύνου φτώχειας (27,4%).

Η εξέλιξη σε μια σειρά σχετικών δεικτών παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1 που ακολουθεί (στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης-EU-SILC).

² Οι αναγνώστες θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους ότι η εκπόνηση της έκθεσης αυτής ολοκληρώθηκε τον Σεπτέμβριο του 2013, επομένως δεν περιλαμβάνει την ανάλυση δεδομένων ή πολιτικών εξελίξεων μετά την ημερομηνία αυτή.

Πηγή: Eurostat

Αναμφίβολα, το γεγονός ότι η Ελλάδα, από το 2009, βιώνει μια βαθιά και επίμονη περίοδο ύφεσης, αποτέλεσμα της δημοσιονομικής κρίσης και της εφαρμογής αυστηρών μέτρων λιτότητας, έχει αποτελέσει τον κύριο καθοριστικό παράγοντα για την επιδείνωση της κοινωνικής κατάστασης και ιδιαίτερα, της ποιότητας ζωής των παιδιών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σ' αυτή την κατάσταση έχει επίσης συμβάλλει το γεγονός ότι οι διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις έχουν αναλάβει τα τελευταία χρόνια πολύ περιορισμένη δράση για την πρόληψη της παιδικής φτώχειας, πόσο μάλλον για να μειώσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης στα παιδιά.

Ολοκληρωμένη πολυδιάστατη στρατηγική και συνέργειες μεταξύ των σχετικών τομέων πολιτικής και των ενδιαφερόμενων μερών

Θα ήταν δύσκολο να υποστηριχθεί ότι υπήρξε οποιαδήποτε σοβαρή προσπάθεια ή πολιτική δέσμευση στην Ελλάδα, είτε πριν είτε κατά τη διάρκεια της κρίσης, για την ανάπτυξη και υλοποίηση μιας πολυδιάστατης και ολοκληρωμένης προσέγγισης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, πόσο μάλλον της παιδικής φτώχειας. Η Ελλάδα εξακολουθεί να στερείται επίσημου πλαισίου πολιτικής ή στρατηγικής, που να περιλαμβάνει συγκεκριμένα στοχευμένα μέτρα και στέρεες ρυθμίσεις διακυβέρνησης για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και για την προώθηση της ευημερίας των παιδιών. Η απουσία ενός τέτοιου πλαισίου πολιτικής είναι σε μεγάλο βαθμό συνδεδεμένο με το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει αποτύχει μέχρι στιγμής να αναπτύξει μια ευρύτερη εθνική στρατηγική για την κοινωνική ένταξη ή ένα σχέδιο δράσης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Λόγω της απουσίας ενός συνολικού πλαισίου πολιτικής, τα υλοποιούμενα μέτρα παραμένουν ελλιπή και αποσπασματικά και δεν αποτελούν μέρος μιας συνολικής

προσέγγισης, πόσο μάλλον μιας πολυδιάστατης προσέγγισης με σαφώς προσδιορισμένους στόχους. Δεν έχουν τεθεί σε εφαρμογή ρυθμίσεις διακυβέρνησης ή μηχανισμοί για τον συντονισμό των πολιτικών έτσι ώστε να προωθηθεί η συνέργεια και η στενή αλληλεπίδραση μεταξύ των μέτρων που λαμβάνονται για τη στήριξη των παιδιών στους διάφορους τομείς κοινωνικής πολιτικής. Σε γενικές γραμμές, οι συνέργειες μεταξύ των σχετικών τομέων πολιτικής και των ενδιαφερόμενων μερών εξακολουθούν να είναι αδύναμες, ενώ λείπει ένα θεσμικό πλαίσιο τέτοιο που να εξασφαλίζει την διυπηρεσιακή συνεργασία και τον συντονισμό, το οποίο τελικά θα διευκόλυνε την ολοκληρωμένη προσέγγιση της πολιτικής.

Ένα παράδειγμα των παραπάνω ελλείψεων εντοπίζεται σε δύο πολύ πρόσφατα επίσημα έγγραφα-απαντήσεις, το πρώτο υπογεγραμμένο από τον Υπουργό Οικονομικών³ και το δεύτερο υπογεγραμμένο από τον Υπουργό Παιδείας⁴. Τα έγγραφα αυτά αποτελούν απαντήσεις σε ερώτηση που τέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων στις 2 Ιουλίου 2013 αναφορικά με τα μέτρα που λήφθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και για την προώθηση της ευημερίας των παιδιών στην Ελλάδα. Στην απάντησή τους, ο μεν υπουργός Οικονομικών, αν και αναγνωρίζει το γεγονός ότι το ποσοστό παιδικής φτώχειας ή/και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα είναι πολύ υψηλό, παρουσιάζει κάποια, μερικά και αποσπασματικά, μέτρα που περιλαμβάνουν τα χρηματικά επιδόματα για οικογένειες με παιδιά και χαμηλό εισόδημα και ορισμένες ρυθμίσεις φορολογικών ελαφρύνσεων για τις οικογένειες αυτές καθώς και για κάποιες άλλες ευάλωτες ομάδες. Ο δε Υπουργός Παιδείας επιβεβαιώνει ότι η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί μία από τις προτεραιότητές του και για το σκοπό αυτό παρουσιάζει μια σειρά μέτρων που αφορούν την παροχή τροφής στα σχολεία, τη συνέχιση της παροχής επιδόματος σε οικογένειες με πολύ χαμηλά εισοδήματα που το παιδί τους φοιτά στο σχολείο, συμπληρωματικά μαθήματα διδασκαλίας στα σχολεία, την προώθηση της κατανάλωσης φρούτων στα σχολεία κλπ.

Σε κανένα από αυτά τα επίσημα έγγραφα δε προκύπτει η ύπαρξη μίας γενικής εθνικής ολοκληρωμένης πολιτικής για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας, ενώ, ταυτόχρονα, αναδεικνύεται ένα έλλειμμα συνεργασίας μεταξύ των κυβερνητικών τμημάτων σε αυτόν τον τομέα πολιτικής. Εκτός αυτού, παρατηρεί κανείς ότι δεν έχουν κατατεθεί, μέχρι στιγμής, απαντήσεις από το αρμόδιο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας καθώς και από το Υπουργείο Υγείας. Επιπλέον, σε κανένα από τα δύο επίσημα έγγραφα δεν γίνεται αναφορά ως προς το εάν βρίσκεται στα σχέδια της κυβέρνησης η ανάπτυξη μιας στρατηγικής ή ενός σχεδίου δράσης για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας, ιδίως υπό τις παρούσες επιδεινούμενες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Επομένως, δεν είναι υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι τα μέτρα που έχουν ληφθεί μέχρι τώρα από την ελληνική κυβέρνηση για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας, αλλά και για την επίτευξη του στόχου στο πλαίσιο της «Ευρώπης 2020», δύσκολα πείθουν οποιονδήποτε ότι το ζήτημα της παιδικής φτώχειας αποτελεί υψηλή πολιτική προτεραιότητα.

³ Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Απάντηση της 17-7-2013, Αριθ. Πρωτ: ΓΚΕ 1114411 ΕΞ 2013 4756

⁴ Υπουργείο Παιδείας, Τμήμα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Απάντηση της 5-8-2013, Αρ. Πρωτ. 108551/ΙΗ ΕΞ 89916 εις

Η προσέγγιση για την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών και η ενσωμάτωση των πολιτικών και των δικαιωμάτων για τα παιδιά στο βασικό κορμό των εθνικών πολιτικών

Θα πρέπει να αναφερθεί εξ αρχής ότι, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, η πρόοδος που έχει σημειωθεί μέχρι στιγμής στην υλοποίηση της προσέγγισης δικαιωμάτων του παιδιού υπήρξε αργή. Κάποια πρόοδος έχει σημειωθεί τα τελευταία δέκα χρόνια σε σχέση με τη νομοθετική εναρμόνιση, αλλά ακόμα η ευρύτερη εφαρμογή της είναι αμφίβολη, δεδομένου ότι, εκτός από το γεγονός ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα κατάλληλα και συστηματικά δεδομένα, χρειάζεται πολύς χρόνος στην Ελλάδα για να καταστεί ο νόμος εκτελεστέος και λειτουργικός. Με άλλα λόγια, η σύνδεση των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων με τις υλοποιούμενες πολιτικές για τα παιδιά στην Ελλάδα παραμένει μάλλον αδύναμη και ως εκ τούτου δύσκολα μπορεί να συμβάλει στη διευκόλυνση της προώθησης μιας προσέγγισης που να λαμβάνει υπόψη της τα δικαιώματα των παιδιών. Εκτός αυτού, δεν έχουν τεθεί σε εφαρμογή ειδικές ρυθμίσεις ώστε να διασφαλιστεί ότι τα δικαιώματα και οι ανάγκες των παιδιών θα ενσωματωθούν σε όλους τους σχετικούς τομείς πολιτικής, καθώς και στις σχετικές αποφάσεις για τον κρατικό προϋπολογισμό.

Η έλλειψη συγκεκριμένων πολιτικών για την εφαρμογή μιας προσέγγισης που θα λαμβάνει υπόψη της τα δικαιώματα των παιδιών σε όλες τις πτυχές της ανάπτυξής τους, θεωρείται ότι επιδρά αρνητικά στην πρόληψη της παιδικής φτώχειας και στην προώθηση της παιδικής ευημερίας. Γιατί, παρά τις καλές προθέσεις που έχουν εκφραστεί από διαδοχικές κυβερνήσεις σε διάφορα επίσημα έγγραφα, το ζήτημα της πρόληψης και της καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας δεν έχει αναληφθεί στην πράξη ως μια βασική προτεραιότητα της ελληνικής σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής, ούτε έχει μετουσιωθεί σε διακυβερνητική πολιτική προτεραιότητα. Αυτό επιβεβαιώνεται από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού όπου στις καταληκτικές παρατηρήσεις της το 2012 συνιστά στο συμβαλλόμενο κράτος «να σχεδιάσει δημόσιες πολιτικές που να στοχεύουν, ιδιαίτερα, στην αντιμετώπιση τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και με έναν βιώσιμο τρόπο, του προβλήματος της αυξανόμενης της παιδικής φτώχειας. Οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να είναι σε θέση να συντονίζονται αποτελεσματικά δράσεις σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο; και δράσεις σε διάφορους τομείς (κυρίως στην οικονομία, στην υγειονομική περίθαλψη, στη στέγαση, στην κοινωνική πολιτική και στην εκπαίδευση) που είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για τα παιδιά και πρέπει να περιλαμβάνει τη συμμετοχή των παιδιών στην ανάπτυξη τους»⁵.

Η ισορροπία μεταξύ των καθολικών και των στοχευμένων πολιτικών και η επικέντρωση στα παιδιά που διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο

Το μείγμα πολιτικής που υλοποιείται σήμερα δεν βασίζεται σε σαφείς στρατηγικές κατευθύνσεις. Ως εκ τούτου, απέχει πολύ από το να αποτελέσει μία συνεκτική και καθολική προσέγγιση, ενώ τα στοχευμένα μέτρα, και κυρίως εκείνα που αποσκοπούν στην υποστήριξη των ατόμων που βρίσκονται σε μειονεξία, εκτός από το ότι είναι περιορισμένα σε αριθμό, δεν διαπνέονται από μια ολιστική προσέγγιση, ενώ δεν διαθέτουν και τις κατάλληλες διασυνδέσεις, αποτυγχάνοντας έτσι στο να καταστούν συμπληρωματικά το ένα με το άλλο. Επιπλέον, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο τρέχων σχεδιασμός πολιτικής ακολουθεί μια προσέγγιση που στοχεύει στο να επιτύχει τη σωστή ισορροπία μεταξύ καθολικών και στοχευμένων μέτρων, η οποία απαιτείται επειγόντως υπό τις παρούσες συνθήκες της κρίσης. Αντιθέτως, διαφαίνεται μια τάση μετατροπής των καθολικών παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής σε παρεμβάσεις με έλεγχο των μέσων διαβίωσης, αντανakλώντας, ως επί το πλείστον, τους δημοσιονομικούς περιορισμούς της κυβέρνησης και την αυστηρή δημοσιονομική κατάσταση και όχι τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών και των οικογενειών τους.

⁵ ΟΗΕ-Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 13.

Συμμετοχή των ενδιαφερομένων φορέων- κοινωνικών εταίρων και των παιδιών

Όπως έχει επανειλημμένα αναφερθεί, είναι σχεδόν αδύνατο να εντοπίσουμε μορφές "διαδραστικής" διαβούλευσης και διαλόγου στην Ελλάδα μεταξύ των φορέων λήψης αποφάσεων και των ενδιαφερόμενων φορέων στον πεδίο της κοινωνικής ένταξης όσον αφορά το σχεδιασμό της πολιτικής και την εκπόνηση μέτρων. Αυτό περιλαμβάνει, ιδίως, το πεδίο πολιτικής για την πρόληψη της παιδικής φτώχειας και την προώθηση της παιδικής ευημερίας. Η διαβούλευση και η συνεργασία μεταξύ των φορέων λήψης αποφάσεων και των ενδιαφερόμενων φορέων παραμένει σε χαμηλά επίπεδα και δεν έχουν αναπτυχθεί ρυθμίσεις ή διαδικασίες ώστε να προωθηθεί η συμμετοχή των ενδιαφερομένων και να ληφθούν υπόψη οι απόψεις των παιδιών και των γονιών τους, ιδίως εκείνων που βιώνουν τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η μόνη εξαίρεση είναι η πρόσφατα συσταθείσα (2010) «ιστοσελίδα ανοικτής διακυβέρνησης», η οποία δίνει την ευκαιρία στο ευρύ κοινό να συμμετάσχει σε μια διαδικασία «διαδικτυακής διαβούλευσης» σχολιάζοντας επί των νομοσχεδίων και ορισμένων υπουργικών αποφάσεων. Σε γενικές γραμμές, η συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών, όπως είναι οι κοινωνικοί εταίροι, οι τοπικές αρχές και οι ΜΚΟ περιορίζεται κυρίως στη φάση υλοποίησης ορισμένων σχετικών προγραμμάτων και δράσεων κοινωνικής πολιτικής, ιδιαίτερα εκείνων που συγχρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

Τεκμηριωμένες προσεγγίσεις και αξιολόγηση του αντίκτυπου που έχουν στα παιδιά οι υλοποιούμενες πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης

Η περιορισμένη δράση που έχει αναληφθεί μέχρι σήμερα και τα ελάχιστα μέτρα που θεσπίστηκαν από την κυβέρνηση και υλοποιούνται σήμερα με στόχο να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της κρίσης στα παιδιά, πέρα από το γεγονός ότι δεν βασίζονται σε καμία αξιολόγηση των επιπτώσεων, θεωρούνται αμελητέα για την προστασία των παιδιών από τις επιπτώσεις της κρίσης και, επομένως, δεν μπορούν να αντιστρέψουν την αυξητική τάση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Επιπλέον, απουσιάζει ένα συνεκτικό σύστημα για την παρακολούθηση της προόδου της εφαρμογής των σχετικών μέτρων και για την αξιολόγηση των επιπτώσεών τους στην παιδική φτώχεια.

Διαρκής-σταθερή επένδυση στα παιδιά και στις οικογένειες για την προστασία τους από τις επιπτώσεις της κρίσης

Είναι περιττό να αναφερθεί ότι η ανάγκη για σταθερές και διαρκείς επενδύσεις στα παιδιά και στις οικογένειές τους βρίσκεται στο περιθώριο των σημερινών σχεδιασμών της κυβέρνησης για αυτόν τον τομέα πολιτικής και καμία δράση δεν φαίνεται να έχει δρομολογηθεί για την αλλαγή αυτής της κατάστασης στο άμεσο μέλλον. Όλα τα στοιχεία δείχνουν μάλλον προς την αντίθετη κατεύθυνση. Τα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης και, ιδίως, οι δημοσιονομικές περικοπές στις δημόσιες κοινωνικές δαπάνες έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην επένδυση στα παιδιά και τις οικογένειες.

Συστάσεις για ανάληψη επείγουσας δράσης

Με βάση τα παραπάνω, γίνεται φανερό ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να μη διαθέτει μια στρατηγική ή ένα γενικό πλαίσιο πολιτικής για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και για την προώθηση της ευημερίας των παιδιών. Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι, ωστόσο, το γεγονός ότι δεν έχει υπάρξει επίσημη αναγνώριση, μέχρι στιγμής, όσον αφορά στην ανάγκη για την ανάπτυξη ενός τέτοιου στρατηγικού πλαισίου πολιτικής. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι η εκπόνηση ενός στρατηγικού σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί μια μακρά αναμενόμενη πρόκληση για την Ελλάδα, η οποία γίνεται όλο και πιο επιτακτική δεδομένου ότι οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης συνεχίζουν να πλήττουν σκληρά την πλειοψηφία των νοικοκυριών και ιδιαίτερα τα νοικοκυριά με παιδιά. Εκτός αυτού, η απουσία ενός τέτοιου σχεδίου δράσης καθιστά δύσκολο για την Ελλάδα να ανταποκριθεί έγκαιρα και με συνεπή τρόπο

στις αρχές και στις κατευθυντήριες γραμμές της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Επενδύοντας στα παιδιά».

Θεωρείται, επομένως, ζωτικής σημασίας να δοθεί υψηλή πολιτική προτεραιότητα από την ελληνική κυβέρνηση σε δράσεις για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, επικεντρώνοντας τις προσπάθειες στον άμεσο σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας συνεκτικής στρατηγικής με τη μορφή ενός Σχεδίου Δράσης που θα περιλαμβάνει συγκεκριμένους στόχους σε βασικούς τομείς πολιτικής (όπως είναι η υγεία, η εκπαίδευση και η εισοδηματική στήριξη), συγκεκριμένα μέτρα, διαδικασίες χρηματοδότησης και χρονοδιάγραμμα υλοποίησης, εξασφαλίζοντας παράλληλα μια ολοκληρωμένη προσέγγιση. Κατάλληλα και στοχευμένα μέτρα πρέπει επίσης να συμπεριληφθούν για την αντιμετώπιση των αναγκών συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων παιδιών, όπως είναι τα παιδιά από οικογένειες μεταναστών, τα παιδιά των Ρομά, τα παιδιά με αναπηρίες, τα ασυνόδευτα παιδιά, πρόσφυγες και τα παιδιά που ζητούν άσυλο κλπ. Ένα τέτοιο Σχέδιο πρέπει να βασίζεται στην καλή γνώση των εμποδίων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι διάφορες ομάδες των παιδιών, καθώς και στο μέγεθος και στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε ομάδας-στόχου των παιδιών. Για το σκοπό αυτό, κρίνεται αναγκαία η ενίσχυση των μηχανισμών για τη συλλογή δεδομένων μέσω της δημιουργίας μίας κεντρικής βάσης δεδομένων για τα παιδιά σε εθνικό επίπεδο που θα αφορά όλους τους τομείς ενδιαφέροντος και θα προβλέπει την ανάπτυξη ανάλογων συγκεκριμένων δεικτών⁶.

⁶ Βλέπε επίσης: ΟΗΕ-Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 5.

3. Πρόσβαση σε επαρκείς πόρους

Μια σύντομη επισκόπηση

Είναι γενικά αποδεκτό ότι «οι κύριοι παράγοντες που επηρεάζουν την παιδική φτώχεια είναι η κατάσταση των γονέων στην αγορά εργασίας, η σύνθεση του νοικοκυριού στο οποίο ζουν τα παιδιά και η αποτελεσματικότητα της κρατικής παρέμβασης μέσω της στήριξης του εισοδήματος και της παροχής υποστηρικτικών υπηρεσιών»⁷. Τα στοιχεία δείχνουν ότι το ποσοστό της παιδικής φτώχειας σχετίζεται θετικά με την ηλικία (πολύ νέος, ηλικιωμένος) και το καθεστώς απασχόλησης (άνεργος, συνταξιούχος και μη-ενεργός ή εκτός εργατικού δυναμικού) του αρχηγού του νοικοκυριού, με το μέγεθος της οικογένειας (μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με περισσότερα από 3 παιδιά) και με τα κυβερνητικά μέτρα πολιτικής που λαμβάνονται για τη στήριξη των οικογενειών και των παιδιών τους σε διάφορους συναφείς τομείς.

Η σχέση αυτή αναδεικνύεται ξεκάθαρα στην περίπτωση της Ελλάδας, ειδικά υπό τις παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, όπου όλοι αυτοί οι παράγοντες επηρέασαν αρνητικά (και συνεχίζουν να επηρεάζουν) την παιδική φτώχεια, η οποία βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα και συνεχίζει να αυξάνεται. Η ανεργία έχει φτάσει σε πρωτοφανή επίπεδα (26,6% για το 1ο τρίμηνο του 2013⁸), ενώ οι κυβερνητικές παρεμβάσεις στον τομέα αυτό ήταν πολύ περιορισμένες και περιορίζονται περαιτέρω τα τελευταία χρόνια λόγω των δημοσιονομικών περιορισμών που επιβάλλει το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι στην Ελλάδα, κατά το διάστημα 2000-2009, το ποσοστό των κοινωνικών δαπανών που διατέθηκαν για οικογένειες/νοικοκυριά με παιδιά παρέμειναν σταθερές περίπου στο 1,7% του ΑΕΠ⁹, παρά το γεγονός ότι οι συνολικές δαπάνες για την κοινωνική προστασία ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρουσίαζαν ανοδική τάση κατά 4,6 ποσοστιαίες μονάδες. Όσον αφορά τα τελευταία 2 χρόνια, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, «οι πραγματικές δημόσιες κοινωνικές δαπάνες την περίοδο 2011/12 ήταν 13% με 14% χαμηλότερες από ότι το 2007/08»¹⁰.

Αναφορικά με τις πολιτικές που ακολουθούνται στην Ελλάδα για την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτές αφορούν κυρίως την παροχή πρόσβασης σε υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών για τις οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, καθώς και ένα ειδικό νομικό καθεστώς για τους γονείς που επιστρέφουν στην εργασία τους μετά τη γονική άδεια (συμπεριλαμβανομένων των παροχών μητρότητας). Υπάρχει επίσης ένας αριθμός ενεργητικών μέτρων για την αγορά εργασίας, τα οποία αποσκοπούν στην προώθηση της απασχόλησης των γυναικών. Ωστόσο, αυτά δεν έχουν σχεδιαστεί για να αποτελέσουν μέρος μιας συνολικής πολιτικής που στοχεύει στη συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, δεδομένου ότι δεν συνδέονται με άλλα συναφή συνοδευτικά μέτρα.

Όσον αφορά στην πολιτική στήριξης του εισοδήματος για τις οικογένειες και τα παιδιά πρέπει να σημειωθεί ότι, μέχρι πολύ πρόσφατα, αυτή συνίστατο σε χαμηλές εισοδηματικές μεταβιβάσεις καθολικού χαρακτήρα (διάφορα οικογενειακά επιδόματα και επιδόματα πολυτέκνων) και σε φορολογικές ελαφρύνσεις με ιδιαίτερα γενναιοδωρες ρυθμίσεις υπέρ των οικογενειών με περισσότερα από 4 παιδιά, ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης. Ειδικές παροχές (ενίσχυση του εισοδήματος ή παροχές σε είδος) για τη στήριξη των οικογενειών /νοικοκυριών με παιδιά που βρίσκονται σε

⁷ Antuofermo M., Di Meglio E., 2010, "23% of EU citizens were at risk of poverty or social exclusion in 2010", Eurostat-Statistics in focus, Brussels, σελ. 2.

⁸ Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (EUROSTAT), Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Προσαρμοσμένα Στοιχεία.

⁹ Στοιχεία από την Έκθεση της UNICEF 2012, σελ. 45.

¹⁰ ΟΟΣΑ, 2012, "Social Spending during the Crisis, Social Expenditure (SOCX) Data Update 2012, Paris, σελ. 3, <http://www.oecd.org/els/social/expenditure>

ανάγκη ήταν -και εξακολουθούν να είναι- πολύ περιορισμένες. Από το 2013, ωστόσο, έχει υπάρξει μια αλλαγή στην κατεύθυνση πολιτικής με αποτέλεσμα τη μετατροπή του μεγαλύτερου μέρους των καθολικών παροχών για τα παιδιά σε δύο νέα επιδόματα με έλεγχο των μέσων διαβίωσης, χωρίς να έχουν εισαχθεί άλλα μέτρα πολιτικής. Η μετατροπή αυτή, η οποία σε μεγάλο βαθμό έχει επιβληθεί από το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης, μάλλον αγνοεί την οριζόντια αρχή της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «να διατηρείται κατάλληλη ισορροπία μεταξύ των γενικών πολιτικών που αποβλέπουν στην προαγωγή της ευημερίας όλων των παιδιών και των στοχευόμενων προσεγγίσεων που αποσκοπούν στην υποστήριξη των πλέον μειονεκτούντων ατόμων»¹¹.

3.1. Πολιτικές για την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας

Θα πρέπει να αναφερθεί ευθύς εξ αρχής ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένες πολιτικές που να στοχεύουν στην υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα. Η μόνη εξαίρεση είναι το πρόγραμμα για τη «Συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής»¹² το οποίο προσφέρει επιδοτούμενες θέσεις σε υπηρεσίες προσχολικής φροντίδας των παιδιών (δημόσιων και ιδιωτικών) σε οικογένειες που πληρούν ορισμένα κοινωνικοοικονομικά κριτήρια. Το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από το ελληνικό ΕΣΠΑ (Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς) 2007-2013 και υλοποιείται από το 2011. Για το σχολικό έτος 2013 εκτιμάται ότι ωφεληθούν περίπου 65.000-70.000 παιδιά.

Το πρόγραμμα αυτό, αν και δεν καλύπτει τις ανάγκες όλων των παιδιών για υπηρεσίες φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας, κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση και έχει συμβάλει στη βελτίωση της κατάστασης σε σχέση με το έλλειμμα που υπήρχε στην Ελλάδα στον τομέα της υποστήριξης της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας μέσω της παροχής δωρεάν πρόσβασης στις υπηρεσίες προσχολικής ηλικίας. Αυτό το έλλειμμα επιβεβαιώθηκε το 2010, ένα έτος πριν από την έναρξη του προγράμματος, από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), η οποία διεξήγαγε μια ad-hoc έρευνα πεδίου σχετικά με τις κινητήριες δυνάμεις που παίζουν σημαντικό ρόλο στη συμφιλίωση εργασιακής και οικογενειακής ζωής¹³. Τα αποτελέσματα της έρευνας αποκάλυψαν ότι περισσότεροι από 200.000 γονείς ή 12,4% του συνολικού αριθμού των γονέων αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις δουλειές τους για να φροντίσουν τα παιδιά τους (κάτω των 14 ετών), ενώ πάνω από 144.000 γονείς θα αναζητούσαν μια θέση εργασίας εάν υπήρχαν διαθέσιμες υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών.

Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ σχετικά με τις φιλικές προς την οικογένεια πρακτικές στον χώρο εργασίας, για το έτος 2009, η Ελλάδα εμφάνισε το χαμηλότερο ποσοστό (35%) στις παρεχόμενες από τους εργοδότες ευέλικτες ρυθμίσεις χρόνου εργασίας μεταξύ των 19 χωρών της ΕΕ, ενώ η Φινλανδία παρουσίασε την υψηλότερη βαθμολογία (82%) όσον αφορά τις επιχειρήσεις που παρέχουν ευελιξία στο χρόνο εργασίας. Ομοίως, το ποσοστό των ανδρών και των γυναικών εργαζομένων που μπορούν να προσαρμόσουν ή/και να αποφασίσουν το χρόνο εργασίας τους ήταν λιγότερο από 10% στην Ελλάδα σε σύγκριση με 60% στη Σουηδία¹⁴. Σε γενικές

¹¹ ΕΕ, 2013, «Επένδυση στα Παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας», Σύσταση της Επιτροπής της 20ής Φεβρουαρίου 2013, (2013/112/ΕΕ), Βρυξέλλες, σελ. 2.

¹² Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα υπάρχουν στο σύνδεσμο: http://www.eetaa1.gr/enarmonisi/paidikoi_stathmoi_2013/index_no_template.html

¹³ ΕΛ.ΣΤΑΤ., Ειδική Έρευνα σχετικά με τον συνδυασμό Εργασίας και Οικογενειακής Ζωής (Ad hoc 2010), διαθέσιμη στο σύνδεσμο: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0102&r_param=SJO23&y_param=2010_00&mytabs=0

¹⁴ Τα στοιχεία προέρχονται από τη Βάση Δεδομένων για την Οικογένεια του ΟΟΣΑ, <http://www.oecd.org/els/social/family/database>

γραμμές, οι Έλληνες γονείς έχουν πολύ λιγότερες ευκαιρίες για να επιλέξουν τις ώρες εργασίας τους σε σύγκριση με τους γονείς στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ ή, για να το θέσουμε διαφορετικά, οι πρακτικές στο χώρο εργασίας των επιχειρήσεων στην Ελλάδα δεν είναι τόσο φιλικές προς την οικογένεια όπως σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ.

Όσον αφορά τις δημόσιες πολιτικές απασχόλησης που υλοποιούνται στην Ελλάδα για την (επαν-)ένταξη στην αγορά εργασίας, υπεύθυνος για αυτές είναι ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού και κυρίως αποτελούνται από ενεργητικά προγράμματα για την αγορά εργασίας και από ειδικά προγράμματα που στοχεύουν στην προώθηση της απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας για ορισμένες ομάδες ανέργων, όπως τους νέους, τις γυναίκες, τα μέλη των ευπαθών ομάδων (άτομα με αναπηρία, μονογονεϊκές οικογένειες κλπ)¹⁵. Ενδεικτικά παραδείγματα τέτοιων προγραμμάτων είναι τα παρακάτω:

- "Πρόγραμμα επιχορήγησης επιχειρήσεων για την πρόσληψη ατόμων σε μειονεκτική και πολύ μειονεκτική θέση" με στόχο την πρόσληψη 1.000 ανέργων που είναι 6 μήνες άνεργοι, ή έχουν εγκαταλείψει πρόωρα την εκπαίδευση ή είναι άνω των 50 ετών ή είναι υπεύθυνοι μονογονεϊκών νοικοκυριών.

- "Ειδικό διετές Πρόγραμμα προώθησης της απασχόλησης με επιχορήγηση των ασφαλιστικών εισφορών, για την πρόσληψη 25.000 ανέργων" που απευθύνεται σε: άνεργους κοντά στη σύνταξη, μακροχρόνια άνεργες γυναίκες άνω των 45 ετών, άνεργες γυναίκες άνω των 50 ετών, άνεργους με 3 ή περισσότερα παιδιά, υπεύθυνους μονογονεϊκών νοικοκυριών, και

- "Πρόγραμμα απόκτησης εργασιακής εμπειρίας για νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας, ηλικίας 16-24 ετών" για 10.000 άτομα.

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι τα προγράμματα αυτά, εκτός από το γεγονός ότι έχουν περιορισμένη κάλυψη, έχουν εισαχθεί κυρίως για να λειτουργήσουν ως ανάχωμα στα αυξανόμενα επίπεδα ανεργίας παρά για να συμβάλουν στην αύξηση της απασχολησιμότητας των οικογενειών με παιδιά και στην υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας. Αναμφίβολα, όλες οι ηλικιακές ομάδες βρίσκονται αντιμέτωπες με σημαντική αύξηση της ανεργίας και, επομένως, η κυβέρνηση πρέπει να προσπαθήσει να βρει λύσεις για όλους τους άνεργους. Ωστόσο, εάν ο στόχος της κοινωνικής πολιτικής είναι η ανακούφιση/εξάλειψη της παιδικής φτώχειας, τότε θα πρέπει να ληφθεί ειδική μέριμνα από την κυβέρνηση για τους άνεργους με παιδιά, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία, ο αριθμός των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που ζουν σε νοικοκυριά ανέργων και σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας έχει αυξηθεί δραματικά τα τελευταία χρόνια.

Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι είναι σχεδόν ανύπαρκτες στην Ελλάδα συγκεκριμένες και στοχευμένες πολιτικές και πρωτοβουλίες για την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας όπως είναι η εξασφάλιση στους γονείς ότι η «δουλειά ανταμείβει» (make work pay). Στην Ελλάδα, δεν έχουν αναπτυχθεί, μέχρι στιγμής, πολιτικές για την «ανταμοιβή της εργασίας» ή πολιτικές «μετάβασης από την πρόνοια στην εργασία» (welfare to work) προκειμένου να υποστηριχθεί ένα μέρος του εργατικού δυναμικού που είναι παγιδευμένο σε χαμηλές αμοιβές και επισφαλείς θέσεις εργασίας και που οδηγούν σε αύξηση των εργαζομένων φτωχών. Επιπλέον, η παροχή οικονομικά προσιτών υποδομών και υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών δεν είναι ακόμα ευρέως διαθέσιμη στην Ελλάδα, ενώ λείπει η συνεκτική σύνδεσή τους με τα υφιστάμενα μέτρα προώθησης της απασχόλησης.

¹⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα ενεργητικά προγράμματα απασχόλησης του ΟΑΕΔ:
http://www.oaed.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=630&Itemid=764&lang=el

Με βάση τα παραπάνω, μία από τις βασικές προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα είναι η κάλυψη των κενών που εντοπίζονται στην παροχή της προσχολικής φροντίδας των παιδιών, τόσο όσον αφορά στην αύξηση του αριθμού των θέσεων στις υπάρχουσες δομές, όσο και στην επέκταση του ωραρίου λειτουργίας τους, ώστε να ανταποκρίνεται στις εργασιακές υποχρεώσεις των γονέων. Μια άλλη βασική πρόκληση είναι η ανάπτυξη και εφαρμογή συμπληρωματικών ειδικών προγραμμάτων απασχόλησης ή κατάρτισης για άνεργους γονείς και ιδιαίτερα για μητέρες που είναι δικαιούχοι του προγράμματος επιδοτούμενων θέσεων για τα παιδιά στην προσχολική φροντίδα. Στόχος των νέων προγραμμάτων θα είναι η παροχή ολοκληρωμένης υποστήριξης στους γονείς, εξασφαλίζοντας τους όχι μόνο την πρόσβαση σε υπηρεσίες παιδικής μέριμνας και φροντίδας, αλλά και επιδοτώντας την εργασία τους, διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την επανένταξή τους στην αγορά εργασίας.

3.2. Πολιτικές για την εξασφάλιση επαρκούς επιπέδου διαβίωσης

Το διαθέσιμο εισόδημα των ελληνικών νοικοκυριών μειώνεται διαρκώς κάθε χρόνο από το 2009, αφού έχει πληγεί σκληρά από την συνεχώς αυξανόμενη ανεργία και από τις σημαντικές περικοπές σε μισθούς και ημερομίσθια, καθώς και από μια σειρά άλλων φορολογικών μέτρων. Ως αποτέλεσμα, το βιοτικό επίπεδο παρουσίασε ραγδαία επιδείνωση αυξάνοντας τις καταστάσεις φτώχειας και τον κοινωνικού αποκλεισμού, με όλο και περισσότερους ανθρώπους να βρίσκονται σε οικονομική δυσπραγία. Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας συνέχισε να αυξάνεται, παρά την απότομη πτώση του μέσου εισοδήματος, και διαμορφώθηκε στο 21,4% το 2011.

Όσον αφορά στην παιδική φτώχεια, αυτή παρουσιάζει μια σταθερή ανοδική τάση σε σχετικούς και απόλυτους όρους κατά το χρονικό διάστημα 2003-2011 (από 21,5% ή 416.000 παιδιά το 2003 σε 23,7% ή 465.000 παιδιά το 2011)¹⁶. Το ποσοστό του 23,7% είναι υψηλότερο τόσο από το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού (21,4%)¹⁷, όσο και από το μέσο όρο της ΕΕ -27 του ποσοστού παιδικής φτώχειας (20,6%)¹⁸. Επιπλέον, το ποσοστό των παιδιών που ζουν κάτω από συνθήκες πολλαπλών μειονεξιών, δηλαδή εισοδηματικής φτώχειας και σοβαρής υλικής στέρησης και σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας, έχει αυξηθεί δραματικά από το 0,6% του συνόλου των παιδιών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας ή/και κοινωνικού αποκλεισμού το 2010 σε 3,5% το 2011 (δηλαδή από 12.000 παιδιά το 2010 αυξήθηκε σε 69.000 παιδιά το 2011). Η αύξηση αυτή είναι η μεγαλύτερη από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ και αναδεικνύει εν μέρει την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών στην Ελλάδα¹⁹.

Αναμφίβολα, όπου απουσιάζουν ολοκληρωμένες πολιτικές για τη στήριξη των οικογενειών με παιδιά, τα παιδιά μάλλον συνιστούν παράγοντα δημιουργίας φτώχειας, όπως στην περίπτωση της Ελλάδας. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, το ποσοστό κινδύνου φτώχειας ήταν 19,5% για νοικοκυριά χωρίς παιδιά και 23,2% για νοικοκυριά με παιδιά (βλέπε Πίνακα 1 στο Παράρτημα). Αυτό είναι ακόμη πιο εμφανές στην περίπτωση των μονογονεϊκών νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά, όπου το ποσοστό κινδύνου φτώχειας παρουσίασε σημαντική αύξηση, δηλαδή από 27,1% το 2008 ανήλθε στο 43,2% το 2011.

Στην Ελλάδα, δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα σοβαρές προσπάθειες για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για τις οικογένειες με παιδιά που να στοχεύει στην εξασφάλιση ενός επαρκούς βιοτικού επιπέδου μέσω ενός βέλτιστου συνδυασμού εισοδηματικών ενισχύσεων και επιδομάτων σε είδος. Η κρατική

¹⁶ Έκθεση της UNICEF, 2013, «Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα», Αθήνα, σελ. 14

¹⁷ ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, Πίνακας 1, σελ. 45.

¹⁸ Έκθεση της UNICEF, 2013, σελ. 26

¹⁹ Ο.π., σελ. 17.

υποστήριξη που παρέχεται σε οικογένειες με παιδιά περιορίζεται σε εισοδηματικές μεταβιβάσεις (χαμηλές χρηματικές παροχές) και σε φορολογικές ελαφρύνσεις, ενώ απουσιάζουν οι παροχές σε είδος. Η επίδραση αυτών των μεταβιβάσεων στη μείωση της φτώχειας ήταν μάλλον αμελητέα, ενώ η κατανομή των οικογενειακών παροχών για τον παιδικό πληθυσμό ανά εισοδηματικές ομάδες ήταν δυσμενής για τους φτωχούς²⁰. Το 2011, οι παροχές σε χρήμα για οικογένειες με παιδιά μείωσαν την παιδική φτώχεια μόνο κατά 2,8 ποσοστιαίες μονάδες²¹. Μια σύγκριση ανάμεσα στην Ελλάδα και το Λουξεμβούργο αποκαλύπτει ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στο Λουξεμβούργο μειώνουν το ποσοστό των παιδιών που ζουν σε νοικοκυριά εργαζομένων φτωχών κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες, σε σχέση με μόνο 2 ποσοστιαίες μονάδες στην Ελλάδα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι οικογενειακές παροχές αποτελούν το 21% του εισοδήματος των εν λόγω νοικοκυριών στο Λουξεμβούργο, έναντι μόλις 2% στην Ελλάδα²². Σε γενικές γραμμές, παρατηρείται ότι «οι χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά παιδικής φτώχειας είναι εκείνες στις οποίες οι οικογένειες με παιδιά ωφελούνται σε μεγάλο βαθμό από το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων»²³. Η Ελλάδα δεν είναι μια από αυτές τις χώρες.

Πολύ πρόσφατα, άλλαξε η κυβερνητική πολιτική για τις χρηματικές παροχές και τις ρυθμίσεις που προέβλεπαν φορο-ελαφρύνσεις σε οικογένειες με παιδιά. Αποφασίστηκε η μετατροπή των διαφόρων εισοδηματικών παροχών σε δύο επιδόματα με εισοδηματικά κριτήρια και η κατάργηση όλων των ρυθμίσεων που προέβλεπαν φορολογικές ελαφρύνσεις για οικογένειες με παιδιά, με εξαίρεση τα χρηματικά επιδόματα που παρέχονται σε οικογένειες με παιδιά που πάσχουν από σοβαρά προβλήματα υγείας, όπως η ψυχική υγεία, νοητική υστέρηση, τύφλωση, κώφωση κλπ.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις των νέων νόμων 4093/2012, 4110/2013 και 4141/2013 όλα τα καθολικά, μη ανταποδοτικά οικογενειακά επιδόματα, όπως το επίδομα τρίτου παιδιού, το επίδομα πολυτέκνων, οι ισόβιες συντάξεις σε μητέρες με τέσσερα ή περισσότερα παιδιά και το επίδομα τοκετού τρίτου παιδιού στις μητέρες αντικαθίστανται από το 2013 από δύο νέα οικογενειακά επιδόματα: α) το ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων²⁴²⁵ και, β) το ειδικό επίδομα σε τρίτεκνες και πολύτεκνες οικογένειες (για νοικοκυριά με τρία ή περισσότερα παιδιά)²⁶. Και τα δύο αυτά τα επιδόματα δίνονται αυστηρά στη βάση εισοδηματικών κριτηρίων σύμφωνα με το συνολικό εισόδημα της οικογένειας, ενώ τα ποσά των παροχών μειώνονται όσο αυξάνεται το εισόδημα της οικογένειας (βλ. Πίνακα 2 στο Παράρτημα) .

Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι αυτές οι νέες οικογενειακές παροχές στοχεύουν στο να παρέχουν οικονομική στήριξη σε όλες τις οικογένειες με παιδιά των οποίων το εισόδημα είναι κάτω από ένα προκαθορισμένο επίπεδο και όχι μόνο στις μεγάλες οικογένειες, όπως συνέβαινε στο παρελθόν. Επιπλέον, ισχυρίζεται ότι και οι δύο αυτές νέες παροχές εστιάζουν στο πιο ευάλωτο τμήμα της κοινωνίας, ενώ συμβαδίζουν με τους περιορισμούς που επιβάλλονται από το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Σύμφωνα με τον Υπουργό Εργασίας, το χρηματικό ποσό που προβλέπεται στον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2013 για τις οικογενειακές παροχές έχει αυξηθεί από € 566.000.000 το 2012 σε € 755 εκατομμύρια το 2013. Παρ' όλα αυτά, μέχρι σήμερα, μόνο 142.543 αιτήσεις για οικογενειακές παροχές έχουν εγκριθεί, ύψους €

²⁰ EC., 2012, σελ. 40.

²¹ Στοιχεία της EUROSTAT, EU-SILC 2012.

²² TARKI-Applica, 2010, "Child poverty and child well-being in the European Union", Budapest-Brussels, σελ. 142, διαθέσιμο στο σύνδεσμο:
http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/report/child_poverty_final%20report_jan2010.pdf

²³ E.E., 2012, σελ. 39.

²⁴ Ν. 4093/2012, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 222 Α' /12-11-2012.

²⁵ Ν. 4110/2013, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 17 Α' / 23.01.2013.

²⁶ Ν. 4141/2013, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 81 Α' /5.4.2013.

234.000.000²⁷. Από την άλλη πλευρά, η Ανωτάτη Συνομοσπονδία Πολυτέκνων Ελλάδος υποστηρίζει ότι τα νέα οφέλη για τις πολύτεκνες οικογένειες είναι χαμηλότερα από τα αντίστοιχα προ-κρίσης και ότι η συνολική εξοικονόμηση δημοσίων δαπανών θα ανέλθει σε περίπου 19 εκατομμύρια ευρώ ετησίως²⁸.

Η εκ των προτέρων αξιολόγηση της επίπτωσης των δύο νέων επιδομάτων, στην παιδική φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, είναι σχεδόν αδύνατη, δεδομένου ότι η εφαρμογή τους μόλις ξεκίνησε και, ως εκ τούτου, ούτε ο συνολικός αριθμός των δικαιούχων (οικογένειες με παιδιά) είναι γνωστός μέχρι στιγμής, ούτε υπάρχει κάποια επίσημη εκτίμηση τόσο όσον αφορά τον αριθμό τους, όσο και το επίπεδο των αυξήσεων που θα επέλθει στα εισοδήματά τους.

Παρ' όλα αυτά, κρίνεται αναγκαία η διατύπωση ορισμένων κριτικών παρατηρήσεων. Πρώτον, το γεγονός ότι η πολιτική για τις οικογένειες με παιδιά εξακολουθεί να περιορίζεται στην παροχή χρηματικών επιδομάτων, και μάλιστα, επιδομάτων που προϋποθέτουν έλεγχο μέσων διαβίωσης, δεν είναι σύμφωνη με την σύσταση της ΕΕ για την επένδυση στα παιδιά, η οποία υποστηρίζει ότι είναι αναγκαίο για τα κράτη μέλη να βρουν μία ισορροπία μεταξύ καθολικών και στοχευμένων προγραμμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται σχεδόν να αγνοεί την ανάγκη για ανάπτυξη μέτρων στήριξης της ευημερίας των παιδιών και δεν λαμβάνει υπόψη της την σοβαρή υλική αποστέρηση που υπέστη ένα σημαντικό μερίδιο παιδιών στην Ελλάδα. Δεύτερον, τα νέα αυτά επιδόματα δε διαφέρουν πολύ από τα παλιά, υπό την έννοια ότι πρόκειται για μέτρα, τα οποία δεν αποτελούν μέρος μιας συνολικής, συγκεκριμένης στρατηγικής. Διότι η Ελλάδα εξακολουθεί να μη διαθέτει μια στρατηγική κοινωνικής ένταξης με στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας, και ιδιαίτερα της παιδικής φτώχειας, και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ απουσιάζει ένα σύστημα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος ή ένα κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας, που είναι άκρως απαραίτητα υπό τις τρέχουσες οικονομικές συνθήκες. Τρίτον, είναι αμφίβολο κατά πόσον τα επιδόματα αυτά θα καταφέρουν να αντιμετωπίσουν το μακροχρόνιο πρόβλημα της χαμηλής αποτελεσματικότητας των δημόσιων κοινωνικών δαπανών στη μείωση της φτώχειας. Διότι, η εφαρμογή τους δεν συνοδεύεται από κατάλληλους μηχανισμούς και ρυθμίσεις για τη βελτίωση της διοικητικής επάρκειας, προκειμένου να αυξηθεί το ποσοστό ανάληψης των παροχών και να διασφαλιστεί η συστηματική παρακολούθηση των μέτρων αυτών. Εκτός αυτού, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, η αντικατάσταση των διαφόρων επιδομάτων από τα δύο νέα υπαγορεύεται περισσότερο από την ανάγκη περιορισμού των δημοσίων κοινωνικών δαπανών και σε μικρότερο βαθμό από την ανάγκη βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών δαπανών και της επίδρασής τους στις οικογένειες με παιδιά. Όπως επισημαίνει ο ΟΟΣΑ, από το 2009 και έπειτα «η κρίση οδήγησε σε περικοπές των χρηματικών παροχών σε πολλές χώρες συμπεριλαμβανομένης της Εσθονίας, της Ελλάδας, της Ισλανδίας και της Ιρλανδίας»²⁹.

Εκτός από τα δύο παραπάνω μέτρα, εισοδηματική στήριξη εξακολουθεί να παρέχεται: α) σε οικογένειες με παιδιά (συμπεριλαμβανομένων των μονογονεϊκών οικογενειών) που ζουν σε ορεινές ή/και μειονεκτικές περιοχές, η οποία ανέρχεται σε 600 € ανά έτος για οικογένειες με ετήσιο εισόδημα μέχρι 3.000 € και σε 300 € ετησίως για οικογένειες με εισόδημα μεταξύ 3.000 € - 4.700 € και β) σε οικογένειες με παιδιά έως δεκαέξι ετών που παρακολουθούν την υποχρεωτική εκπαίδευση στα δημόσια σχολεία και των οποίων το ετήσιο εισόδημα δεν ξεπερνάει τα 3.000€.

²⁷ «Οικογενειακό επίδομα στήριξης τέκνων 2013: Πολλοί το "ξέχασαν"», 6 Αυγούστου 2013 στο Forologikanea.gr: <http://www.forologikanea.gr/news/oikogeneiako-epidoma-stiriksis-teknon-2013-polloi-to-ksexasan>

²⁸ ΑΝΩΤΑΤΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΠΟΛΥΤΕΚΝΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ (ΑΣΠΕ)
http://www.aspe.gr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

²⁹ ΟΟΣΑ, 2012, σελ. 4.

Όσον αφορά στις φορολογικές πολιτικές για τις οικογένειες με παιδιά, αυτές συνίστανται ως επί το πλείστον σε ορισμένες ευνοϊκές ρυθμίσεις για τις ευπαθείς ομάδες σε σχέση με τον Ενιαίο Φόρο Ακίνητων, αυξήσεις στο επίδομα θέρμανσης ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, καθώς και μειώσεις στη φορολογία εισοδήματος για οικογένειες χαμηλού εισοδήματος με παιδιά. Οι ρυθμίσεις αυτές, εκτός του ότι είναι αποσπασματικές, θεωρούνται ανεπαρκείς για την κάλυψη των τρεχουσών αναγκών.

Τέλος, αναφορικά με τις παροχές σε είδος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα δεν έχει παράδοση στο σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών που προβλέπουν παροχές σε είδος για οικογένειες με παιδιά. Παρ' όλα αυτά, κατά τη διάρκεια των τριών τελευταίων ετών, λόγω της οικονομικής ύφεσης, ένας μικρός αριθμός τέτοιων προγραμμάτων έχει ξεκινήσει, τα οποία υποστηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Τα προγράμματα αυτά δεν μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικά προς τις υπάρχουσες εισοδηματικές παροχές υποστήριξης. Τα περισσότερα από αυτά τα προγράμματα είναι υπό την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας και αφορούν την παροχή δωρεάν γευμάτων, τροφίμων, φρούτων και γάλακτος σε μαθητές σε ορισμένες σχολικές μονάδες, κυρίως στις «ζώνες (περιοχές) εκπαιδευτικής προτεραιότητας» (ΖΕΠ). Ένα πιλοτικό πρόγραμμα πολύ μικρής κλίμακας (που ονομάζεται «ΣΧΕΔΙΑ») υλοποιήθηκε επίσης από τον Μάιο έως τον Νοέμβριο του 2012 σε 100 παιδιά που ζούσαν κάτω από συνθήκες φτώχειας. Το πρόγραμμα αποσκοπούσε στην καταπολέμηση της φτώχειας μέσω μιας πολυεπίπεδης προσέγγισης, η οποία περιλάμβανε υποστηρικτική διδασκαλία μαθημάτων, παροχή τροφής για τα παιδιά, αλλά και συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες. Επιπλέον, ένα άλλο πιλοτικό πρόγραμμα ξεκίνησε το 2011 με διετή διάρκεια, το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και στοχεύει στην παροχή ολοκληρωμένων τοπικών υπηρεσιών υποστήριξης και φροντίδας σε φτωχές οικογένειες και σε άλλες ευάλωτες ομάδες.

Εκτός από τα παραπάνω, υπάρχουν και κάποια προγράμματα που χρηματοδοτούνται από ιδιωτικούς πόρους, τα οποία προσφέρουν μια σειρά από παροχές σε είδος για τα παιδιά και τις οικογένειές τους. Το Ινστιτούτο Προληπτικής, Περιβαλλοντικής και Εργασιακής Ιατρικής - Prolepsis, υλοποιεί ένα πρόγραμμα Σίτισης και προώθησης της Υγιεινής Διατροφής (που χρηματοδοτείται από το «Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος») για τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε μη προνομιούχες περιοχές. Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε πιλοτικά σε περίπου 6.300 μαθητές από περίπου 34 σχολεία κατά την περίοδο Απριλίου - Ιουνίου 2012 και συνεχίζει μέχρι το 2013 για συνολικά 25.349 μαθητές (από 163 σχολεία σε όλη την Ελλάδα)³⁰. Το πρόγραμμα παρέχει στους μαθητές καθημερινά με δωρεάν, υγιεινό γεύμα ενισχύοντας την υγιεινή διατροφή και προάγοντας την υγεία τόσο των μαθητών, όσο και των οικογενειών τους. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη από το «Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος», 1 στα 3 παιδιά στην Ελλάδα δεν σιτίζονται επαρκώς. Η Δρ. Αθηνά Λινού, Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, υπολόγισε ότι το 10% των Ελλήνων μαθητών δημοτικού και γυμνασίου υποφέρει από «επισιτιστική ανασφάλεια», δηλαδή αντιμετωπίζει πείνα ή τον κίνδυνο πείνας. Καταλήγει δε στο συμπέρασμα ότι: «Στην περίπτωση της επισιτιστικής ανασφάλειας, η Ελλάδα έχει πλέον φτάσει στο επίπεδο ορισμένων αφρικανικών χωρών»³¹.

Το Ίδρυμα «Σταύρος Νιάρχος» χρηματοδοτεί επίσης ένα πρόγραμμα που υλοποιεί η ΜΚΟ Praksis από το 2012 και αφορά τη στήριξη φτωχών οικογενειών με παιδιά που κινδυνεύουν να βρεθούν άστεγοι. Το πρόγραμμα καλύπτει τα έξοδα διαβίωσής τους (ενοίκιο, θέρμανση, φαγητό, κλπ) για μια περίοδο 3 έως 6 μηνών, προκειμένου οι

³⁰ <http://www.prolepsis.gr/new/en/Projects/37/Program-on-Food-Aid-and-Promotion-of-Healthy-Nutrition.html>

³¹ Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, «Συσσίτια με χαμόγελα στα σχολεία: Υγιεινή διατροφή και εθελοντισμός κατά του υποσιτισμού – Αναζητούνται πόροι για προσφορά σε περισσότερα παιδιά», 22/12/2013, διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=551293>

οικογένειες να μπορέσουν να συντηρήσουν τα σπίτια τους. Από τον Μάρτιο του 2012 έως τον Ιούνιο του 2013 επωφελήθηκαν από το πρόγραμμα 1.016 οικογένειες με παιδιά³².

Συνολικά, για άλλη μια φορά θα πρέπει να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα δεν έχουν αναπτυχθεί επαρκώς πολιτικές που να στοχεύουν στην παροχή ενός ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου για τις οικογένειες με παιδιά παρέχοντας έναν επαρκή συνδυασμό χρηματικών παροχών και παροχών σε είδος. Τα νέα χρηματικά επιδόματα, τα οποία προϋποθέτουν έλεγχο των μέσων διαβίωσης, είναι χαμηλά και δεν έχουν σχεδιαστεί ειδικά για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας, ενώ οι παροχές σε είδος απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά. Επιπλέον, δεν έχουν ληφθεί μέτρα για να αποφευχθούν φαινόμενα χαμηλής ανάληψης των παροχών και για την προώθηση της πληροφόρησης για την επιλεξιμότητα των φτωχών οικογενειών με παιδιά. Εκτός αυτού, φαίνεται ότι οι παρεμβάσεις κοινωνικής πολιτικής για τη στήριξη του εισοδήματος ελάχιστα σχετίζονται με την έκταση και τη σοβαρότητα των κοινωνικών αναγκών, αλλά είναι σε άμεση συνάρτηση με τη διαθεσιμότητα των δημόσιων πόρων που, υπό τις παρούσες συνθήκες, επηρεάζονται αρνητικά από τους αυστηρούς δημοσιονομικούς περιορισμούς.

Προτάσεις για τη βελτίωση της πολιτικής

Προτείνεται η περαιτέρω ανάπτυξη και επέκταση του προγράμματος «Συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής», το οποίο υλοποιείται σήμερα με στόχο την υποστήριξη της συμμετοχής των γονέων στην αγορά εργασίας, έτσι ώστε να λάβει τη μορφή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος. Για το σκοπό αυτό, καταρχάς κρίνεται αναγκαίο να αυξηθεί η δυναμικότητα και η ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται στις εγκαταστάσεις φροντίδας παιδιών, έτσι ώστε να καλυφθούν οι ελλείψεις που έχουν εντοπισθεί. Δεύτερον, κρίνεται αναγκαίο να επεκταθεί το ωράριο λειτουργίας τους, ώστε να ανταποκρίνονται στις συνθήκες εργασίας των γονέων. Τρίτον, πρόσθετη στήριξη πρέπει να παρέχεται σε ανέργους γονείς, ιδίως μητέρες, εξασφαλίζοντας όχι μόνο τη πρόσβαση των παιδιών τους σε επιδοτούμενες υπηρεσίες φροντίδας, αλλά και τη συμμετοχή των ίδιων σε επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης ή κατάρτισης διασφαλίζοντας, με αυτόν τον τρόπο, επαρκείς πόρους για τις οικογένειές τους, αλλά και την προώθηση της επανένταξής τους στην αγορά εργασίας.

Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στο σχεδιασμό του πρόσφατα εγκριθέντος πιλοτικού προγράμματος «ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος», που αναμένεται να ξεκινήσει στις αρχές του 2014, έτσι ώστε να λειτουργήσει ως ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα κοινωνικής στήριξης, συνδυάζοντας την παροχή κατάλληλης στήριξης του εισοδήματος σε οικογένειες με παιδιά με την ενεργοποίηση σχετικών ποιοτικών υπηρεσιών, όπως υπηρεσίες προώθησης στην απασχόληση για τους γονείς, υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες υγείας, προγράμματα στέγασης κλπ. Είναι επείγουσα η ανάγκη για ένα τέτοιο πρόγραμμα, το οποίο θα πρέπει να υλοποιηθεί χωρίς καθυστερήσεις και να καλύψει τον πληθυσμό όλης της χώρας σε μόνιμη βάση.

³² http://www.theinsider.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=28754:ftoxeia-ta-2300000-prosopa-tis-krisis-&catid=75:fakeloi&Itemid=132

4. Πρόσβαση σε οικονομικά προσιτές υπηρεσίες υψηλής ποιότητας

Προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα

Όπως έχει διατυπωθεί με σαφήνεια σε πολλά κείμενα της ΕΕ και για διάφορες περιπτώσεις, «η διαθεσιμότητα οικονομικά προσιτών και καλής ποιότητας υπηρεσιών φροντίδας νηπίων ηλικίας από 0 ετών έως την ηλικία έναρξης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αποτελεί προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης»³³. Ήδη από το 2002, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης έθεσε συγκεκριμένους στόχους σε αυτόν τον τομέα, ζητώντας από τα κράτη μέλη να «εξαλείψουν τα αντικίνητρα στη συμμετοχή των γυναικών στην εργασία και να επιδιώξουν, λαμβάνοντας υπόψη τη ζήτηση δυνατοτήτων βρεφονηπιακής μέριμνας και τα εθνικά συστήματα παροχής, έως το 2010, την παροχή βρεφονηπιακής φροντίδας για το 90% τουλάχιστον των παιδιών μεταξύ της ηλικίας των τριών ετών και της ηλικίας της υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης και για το 33 % τουλάχιστον των παιδιών ηλικίας κάτω των 3 ετών»³⁴. Η προτεραιότητα αυτή έχει επιβεβαιωθεί, τόσο στη στρατηγική της Λισσαβόνας όσο και στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Διότι, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η έλλειψη επαρκών υπηρεσιών φροντίδας για τα εξαρτώμενα μέλη των νοικοκυριών παραμένει ένα σοβαρό εμπόδιο, όχι μόνο σε σχέση με την συμμετοχή των φροντιστών (κυρίως γυναικών) στην αγορά εργασίας, αλλά και σε σχέση με τη βελτίωση της κοινωνικότητας των παιδιών και την ευημερία.

Στο πλαίσιο αυτό, το 2011, η Ελλάδα ήταν ανάμεσα στα κράτη μέλη (11 χώρες), που δεν πέτυχαν κανέναν από τους στόχους που τέθηκαν στη Βαρκελώνη, σκοράροντας 19% στην περίπτωση των επίσημων μορφών παροχής φροντίδας παιδιών κάτω των 3 ετών, και 75% στην περίπτωση φροντίδας σε τυπικές δομές παιδιών άνω των 3 ετών και μέχρι την ηλικία υποχρεωτικής σχολικής παρακολούθησης³⁵. Πρέπει να αναγνωριστεί, ωστόσο, ότι παρόλο που η Ελλάδα υστερεί στην επίτευξη των στόχων αυτών, παρατηρείται μια σημαντική αύξηση κατά την περίοδο 2006-2011 στον αριθμό των κέντρων παιδικής φροντίδας, στους ολοήμερους παιδικούς σταθμούς, στα νηπιαγωγεία και στα κέντρα δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά ηλικίας 6-12 ετών και για παιδιά με αναπηρίες, με στόχο να βοηθήσει τις γυναίκες να συνδυάσουν την οικογενειακή ζωή και την εργασία. Η θετική αυτή εξέλιξη επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία, τα οποία δείχνουν ότι το 2006 το ποσοστό των παιδιών στην ηλικιακή κατηγορία 0-3 ετών που ωφελούνταν από τυπικές μορφές φροντίδας ήταν μόνο 10%³⁶ (έναντι 19% το 2011), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των παιδιών άνω των 3 ετών έως την σχολική ηλικία ήταν 60%³⁷ (έναντι 75% το 2011). Τα στοιχεία δείχνουν ότι η βελτίωση των σχετικών ποσοστών κάλυψης είναι περισσότερο εμφανής στην περίπτωση των υπηρεσιών φροντίδας για τα παιδιά ηλικίας 3-6 ετών, παρά για τα παιδιά κάτω των 3 ετών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αύξηση που παρατηρήθηκε στην πρόσβαση σε δομές προσχολικής φροντίδας και κέντρων για τα παιδιά υποστηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από χρηματοδότηση που προέρχεται από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ.

Σε γενικές γραμμές πάντως, στην Ελλάδα δεν είναι ακόμη ευρέως διαθέσιμες οικονομικά προσιτές υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας για τα παιδιά

³³ ΕΕ, 2013β, «Στόχοι της Βαρκελώνης: Η ανάπτυξη των υπηρεσιών φροντίδας παιδιών νηπιακής ηλικίας στην Ευρώπη για μία διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη», σελ. 3.

³⁴ Ο.π. σελ. 3.

³⁵ Ο.π. σελ. 7 και 9.

³⁶ ΕΕ, 2009, "The provision of childcare services: A comparative review of 30 European countries", Luxembourg, σελ. 30

³⁷ Ο.π., σελ. 35.

προσχολικής ηλικίας, ενώ δεν έχουν ληφθεί συγκεκριμένες πρωτοβουλίες για την προσαρμογή των παρεχόμενων υπηρεσιών στις ανάγκες των οικογενειών, ιδίως στο πλαίσιο των τρεχουσών κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Σύμφωνα με έρευνα για την ποιότητα ζωής από το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τις Συνθήκες Διαβίωσης και Εργασίας, το κόστος και η έλλειψη διαθεσιμότητας είναι τα κύρια εμπόδια που αποτρέπουν τους γονείς από τη χρήση των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών, ενώ ακολουθούν οι ώρες λειτουργίας και η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών³⁸. Τα στοιχεία από την ad hoc Έρευνα Εργατικού Δυναμικού (Ad hoc EU-LFS) του 2010, δείχνουν ότι στην Ελλάδα το 67% των γυναικών που δηλώνει ότι δεν εργάζεται επειδή έχει παιδιά ηλικίας έως 5 ετών, θεωρεί ότι οι υπηρεσίες φροντίδας των παιδιών είναι πάρα πολύ ακριβές, ενώ το 21% δηλώνει ότι υπάρχει έλλειμμα υπηρεσιών για τη φροντίδα των παιδιών.

Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι από το 2011 υλοποιείται ένα πρόγραμμα με στόχο τη «Συμφιλίωση της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής», το οποίο παρέχει δωρεάν πρόσβαση για τα παιδιά σε δημόσια (δημοτικά) και κάποια ιδιωτικά νηπιαγωγεία, και συγχρηματοδοτείται σε μεγάλο βαθμό από το ΕΚΤ στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ (Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς) 2007-2013. Δικαιούχοι του προγράμματος είναι παιδιά των οποίων οι γονείς εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα ή είναι άνεργοι και έχουν εισόδημα κάτω από ένα προκαθορισμένο επίπεδο. Το 2011, 48.000 παιδιά επωφελήθηκαν από το πρόγραμμα, ενώ το 2012 ο αριθμός των παιδιών αυξήθηκε σε 57.500. Για το σχολικό έτος 2013-2014 υπάρχουν περισσότερες από 98.000 αιτήσεις για 65.000 θέσεις. Το πρόγραμμα έχει ήδη εξασφαλίσει χρηματοδότηση 149 εκατ. ευρώ, ενώ άλλα 10 εκατομμύρια ευρώ αναμένεται να δεσμευθούν για το πρόγραμμα αυτό³⁹. Με άλλα λόγια φαίνεται ότι η ζήτηση υπερβαίνει την προσφορά θέσεων στις υπηρεσίες προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας.

Όσον αφορά την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Ωστόσο, σύμφωνα με το Συνήγορο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η παροχή μη υποχρεωτικών υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας έχει επιδεινωθεί από το 2010, λόγω των δημοσιονομικών περικοπών και τη συνεπακόλουθη μείωση του προσωπικού, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται υπεράριθμες τάξεις, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η παροχή υπηρεσιών είναι ελλιπής ή έχει ακόμη οδηγήσει και στο κλείσιμο υπηρεσιών⁴⁰.

Με βάση τα παραπάνω, είναι φανερό ότι το μέγεθος των υφιστάμενων υπηρεσιών προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας δεν είναι επαρκές, ώστε να καλύψει τη ζήτηση για τις υπηρεσίες αυτές, ενώ η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των οικογενειακών εισοδημάτων σε συνδυασμό με τις περικοπές των κοινωνικών δαπανών μπορεί να ασκήσει μεγαλύτερη πίεση στις υπάρχουσες δομές. Ο Ματσαγγάνης διαπιστώνει ότι: *«σε σχέση με τη φροντίδα των παιδιών, η προσφορά θέσεων στα δημόσια επιδοτούμενα κέντρα υστερεί σε σχέση με τη ζήτηση, ενώ οι υπηρεσίες των ιδιωτικών φορέων παροχής φροντίδας παραμένουν πέρα από την οικονομική δυνατότητα των περισσότερων φτωχών οικογενειών. Η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών για προσιτή παιδική φροντίδα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αύξηση της γυναικείας*

³⁸ EC, 2013, "Report on childcare provision in the Member States and study on the gender pension gap", June 2013.

³⁹ Εφημερίδα ΤΟ ΕΘΝΟΣ, «Βρεφονηπιακοί: Ζητούνται κονδύλια για 20.000 παιδιά», 23.8.2013, διαθέσιμο στο: <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=63875921>

⁴⁰ Συνήγορος του Παιδιού, 2012, Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα από το 2003 ως το 2011, διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/ek8esh-pros-thn-epitroph-dikaiwmatwn-toy-paidiow-toy-ohe.pdf>

απασχόλησης, που είναι αναγκαία για τη χώρα προκειμένου να επιτευχθεί σημαντική μείωση της παιδικής φτώχειας»⁴¹.

Εκπαίδευση

Σε αντίθεση με την παροχή προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας σε παιδιά προσχολικής ηλικίας στην οποία εντοπίζονται κενά, στα νηπιαγωγεία, τα οποία αποτελούν πλέον μέρος του συστήματος υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, έχει σημειωθεί αύξηση τα τελευταία χρόνια. Τα στοιχεία που παρουσιάζονται παρακάτω στον Πίνακα Ι αποκαλύπτουν ότι κατά τη χρονική περίοδο 2008/09-2010/11 υπήρξε μια επέκταση των τυπικών δομών (τόσο των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών), κυρίως όσον αφορά τον αριθμό των ωφελούμενων μαθητών. Ωστόσο, δεν είναι τόσο προφανές ότι αυτή η τάση θα συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια, δεδομένου ότι με πρόσφατη απόφαση του Υπουργού Παιδείας⁴² προβλέπεται η παύση της λειτουργίας 87 νηπιαγωγείων το σχολικό έτος 2013/2014, λόγω των δημοσιονομικών περιορισμών.

Πίνακας Ι: Πρωτοβάθμια εκπαίδευση (νηπιαγωγεία): Μαθητές, σχολικές μονάδες και διδακτικό προσωπικό.

Σχολικά έτη	2008/09	2009/10	2010/11
Σύνολο Νηπιαγωγείων			
Σχολικές μονάδες	5.979	6.064	6.027
Διδακτικό προσωπικό	13.652	13.931	13.986
Μαθητές	158.290	159.502	166.233
Δημόσια Νηπιαγωγεία			
Σχολικές μονάδες	5.660	5.658	5.752
Διδακτικό προσωπικό	13.087	13.258	13.278
Μαθητές	147.692	147.606	154.217
Μαθητές ανά νηπιαγωγό	11.3	11.1	11.6
Ιδιωτικά Νηπιαγωγεία			
Σχολικές μονάδες	319	406	455
Διδακτικό προσωπικό	565	673	708
Μαθητές	10.598	11.896	12.016
Μαθητές ανά νηπιαγωγό	18.8	17.7	17.0

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, "Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα", Πίνακας 1., σελ. 61

Όσον αφορά τα ποσοστά εγγραφών και τη συμμετοχή των παιδιών ευάλωτων ομάδων (παιδιά Ρομά, παιδιά με αναπηρίες, παιδιά μεταναστών, παιδιά άλλων θρησκευμάτων κ.λπ.) στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Παρ' όλα αυτά, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, «εκφράζει την ανησυχία της για το ότι παραμένει το φαινόμενο της περιορισμένης πρόσβασης των παιδιών Ρομά στο σχολείο, της περιορισμένης εγγραφής τους και του διαχωρισμού τους στα σχολεία....». Έτσι, η Επιτροπή καλεί το συμβαλλόμενο κράτος: «να εξασφαλίσει την εγγραφή των παιδιών Ρομά που βρίσκονται σε ηλικία υποχρεωτικής εκπαίδευσης προκειμένου να τα ενσωματώσει στην προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε όλες τις περιοχές και κοινότητες του συμβαλλομένου Κράτους και να επιβάλει κυρώσεις στις

⁴¹ Matsaganis M., 2010, "Child poverty and child-wellbeing in the European Union –Policy overview and policy impact analysis A case study: Greece. Paper submitted to TARKI, Athens, p. 11.

⁴² Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2013, Υπουργική Απόφαση, ΦΕΚ 1760/Β' 2013 ΑΔΑ: ΒΛ459-ΥΒΦ.

διευθύνσεις των σχολείων που αρνούνται την εγγραφή παιδιών που βρίσκονται σε ηλικία υποχρεωτικής εκπαίδευσης»⁴³.

Είναι γεγονός ότι το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης⁴⁴ του σχολείου των ατόμων 18-24 ετών έχει μειωθεί σημαντικά κατά την τελευταία δεκαετία. Το 2002 ήταν 16,5% ενώ μειώθηκε σε 11,4% το 2012. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής τα αγόρια παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά από τα κορίτσια που μπορεί σημαίνει ότι οι κινητήριες δυνάμεις, και κυρίως η παιδική εργασία, δεν έχουν αλλάξει καθόλου. Η παρατηρούμενη τάση μείωσης του ποσοστού των μαθητών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο δείχνει ότι η Ελλάδα παρουσιάζει πρόοδο στην επίτευξη του εθνικού στόχου εκπαίδευσης για την «Ευρώπη 2020», ώστε δηλαδή το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου να μην υπερβαίνει το 10% το 2020⁴⁵. Ωστόσο, ο παραπάνω χρησιμοποιούμενος ορισμός της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, δεν αποσαφηνίζει την κατάσταση των μαθητών που σταμάτησαν το σχολείο κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (πρωτοβάθμια και κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση), ούτε αποκαλύπτει τα υψηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου που αντιμετωπίζουν ορισμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες παιδιών, όπως είναι τα παιδιά των Ρομά⁴⁶, τα παιδιά μεταναστευτικής καταγωγής⁴⁷ και τα παιδιά με αναπηρίες⁴⁸. Αναμφίβολα, η σταθερή φθίνουσα τάση των ποσοστών πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου στην Ελλάδα σχετίζεται θετικά με την εφαρμογή των τελευταίων ετών «τριών εθνικών προγραμμάτων εκπαίδευσης για τους μετανάστες και παλιννοστούντες μαθητές, για τα παιδιά της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη και για τα παιδιά των Ρομά, καθώς και με την ίδρυσή το 2010 των Ζωνών Εκπαιδευτικής προτεραιότητας (ΖΕΠ) ... την έκδοση της νέας εγκυκλίου 6/23/2010 σχετικά με το δικαίωμα εγγραφής στο σχολείο κάθε παιδιού που ζει στο συμβαλλόμενο κράτος, ανεξάρτητα από το καθεστώς διαμονής του, καθώς και τη δυνατότητα να εγγραφούν παιδιά που προέρχονται από τρίτες – χώρες και διαμένουν στην Ελλάδα με ελλιπή έγγραφα»⁴⁹.

Όσον αφορά ειδικότερα τους μαθητές Ρομά, το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2012 αναφέρεται στην ανάπτυξη μίας μεσο-πρόθεσμης στρατηγικής που θα στοχεύει στην ένταξη των παιδιών Ρομά στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η διαδικασία ένταξης προβλέπεται να συντονίζεται, να κατευθύνεται και να εποπτεύεται από το Υπουργείο Παιδείας μέσω του Ε.Π. «Εκπαίδευση και Δια βίου Μάθηση», που συγχρηματοδοτείται από το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ). Πάντως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι σχολικός διαχωρισμός μεταξύ των μαθητών Ρομά και μαθητών μη Ρομά εξακολουθεί να υφίσταται σε τουλάχιστον 2 περιοχές της Ελλάδας (Ασπρόπυργος και Σοφάδες), ενώ οι Αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προκειμένου να αναστρέψουν την κατάσταση αυτή, αναμένονται. Σε αυτό το κλίμα, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των παιδιών εκφράζει την ανησυχία της για τον «κατ' εξακολούθηση περιορισμό της πρόσβασης των παιδιών Ρομά στο σχολείο, την περιορισμένη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση και τον σχολικό διαχωρισμό», καθώς επίσης και για «την βία στα σχολεία και την περιπτώσεις εκφοβισμού μαθητών»⁵⁰. Πρέπει να σημειωθεί, πάντως, ότι ο βασικός παράγοντας που εμποδίζει το σχεδιασμό και την εφαρμογή ειδικών εκπαιδευτικών μέτρων προς όφελος

⁴³ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 17.

⁴⁴ Ως άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση ορίζονται τα άτομα ηλικίας 18 - 24 ετών που δεν παρακολουθούν οποιοδήποτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα και έχουν ολοκληρώσει μόνο την υποχρεωτική εκπαίδευση (επίπεδο εκπαίδευσης έως ISCED 3c).

⁴⁵ ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, σελ. 71.

⁴⁶ ΟΗΕ-Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 13

⁴⁷ Έκθεση της UNICEF, 2012, σελ. 48

⁴⁸ Συνήγορος του Παιδιού, 2012, σελ. 19-20.

⁴⁹ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 13

⁵⁰ Ο.π., σελ. 13

των παιδιών Ρομά είναι η έλλειψη στοιχείων. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία όσον αφορά στον αριθμό τους, στην κοινωνικο-οικονομική κατάστασή και στην περιοχή κατοικίας τους⁵¹, ιδιαίτερα δε για τους Ρομά που μετακινούνται ή που μένουν σε καταυλισμούς, κάτω από άθλιες περιβαλλοντολογικές συνθήκες και συνθήκες στέγασης και διαβίωσης, έξω από πόλεις διασκορπισμένοι σε όλη την Ελλάδα.

Ένα άλλο μέτρο πολιτικής του Υπουργείου Παιδείας, το οποίο υλοποιείται τα τελευταία χρόνια αφορά την λειτουργία ενός προγράμματος εθνικής εμβέλειας (με συγχρηματοδότηση από το ΕΚΤ), το οποίο προσφέρει επιπλέον μαθήματα σε μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο σχολείο. Ο στόχος του προγράμματος είναι η παρεμπόδιση της σχολικής διαρροής μέσα από την παροχή υποστηρικτικών μαθημάτων στους μαθητές για τη βελτίωση της σχολικής τους απόδοσης. Το πρόγραμμα αυτό έχει εξασφαλίσει χρηματοδότηση μέχρι το 2015, ενώ κατά τη διάρκεια του έτους 2012-2013, λειτούργησαν 3.600 τάξεις ενισχυτικής διδασκαλίας με 1.100 δασκάλους και περίπου 32.000 μαθητές, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν το 12,5% του συνολικού αριθμού των μαθητών που φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Αναμφίβολα, η ενίσχυση των δεσμών με το σχολείο μέσω της υλοποίησης μέτρων που διευκολύνουν την εγγραφή, την παρακολούθηση και τη βελτίωση της σχολικής επίδοσης παιδιών με μειονεξίες, θεωρείται ως ένας από τους κρίσιμους παράγοντες στην προσπάθεια επίτευξης του εθνικού στόχου για την εκπαίδευση στο πλαίσιο της «Ευρώπης 2020». Ωστόσο, οι προσπάθειες πρέπει να ενταθούν περισσότερο για την ακόμα περαιτέρω μείωση του ποσοστού σχολικής διαρροής. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο Συνήγορος του Πολίτη προτείνει την συνεργασία των δημοτικών κοινωνικών υπηρεσιών με τις τοπικές σχολικές μονάδες και τις οικογένειες, τον καλύτερο σχεδιασμό για την ανάπτυξη υποστηρικτικών μέτρων για μαθητές μεταναστευτικής καταγωγής σε περιφερειακό επίπεδο, καλύτερη οργάνωση των γενικών σχολείων που δέχονται μαθητές με αναπηρίες με επαρκές εκπαιδευτικό και υποστηρικτικό προσωπικό – τόσο σε ποσοτικούς όσο και σε ποιοτικούς όρους- καθώς επίσης και επεξεργασία και υλοποίηση ειδικών μέτρων και υπηρεσιών για παιδιά με αναπηρίες σε νομούς όπου δεν υπάρχουν ειδικά σχολεία⁵².

Συστήματα υγείας

Η δραματική μείωση των ατομικών και οικογενειακών εισοδημάτων, σε συνδυασμό με τις περικοπές στις δημόσιες δαπάνες υγείας⁵³, είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού ατόμων που δηλώνουν αδυναμία πρόσβασης σε ιατρικές υπηρεσίες για εξετάσεις ή για περίθαλψη, κατά την περίοδο 2008-2011, κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες κατά μέσο όρο (βλ. Πίνακα II).

⁵¹ Η έλλειψη στοιχείων για τα παιδιά Ρομά είναι μέρος της γενικότερης έλλειψης στοιχείων για παιδιά που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες. Γι' αυτό το λόγο η Επιτροπή προτείνει στο κράτος «να ενισχύσει τους μηχανισμούς του για τη συλλογή δεδομένων, δημιουργώντας μια εθνική κεντρική βάση δεδομένων για τα παιδιά και καθιερώνοντας δείκτες συμβατούς προς τη Σύμβαση, προκειμένου να εξασφαλίσει ότι τα δεδομένα συλλέγονται σε όλους τους τομείς που καλύπτει η Σύμβαση, ιδιαίτερα όσον αφορά τη βία, την παράνομη διακίνηση και τη σεξουαλική εκμετάλλευση των παιδιών, καταναμεμένα, μεταξύ άλλων, σύμφωνα με την ηλικία, το φύλο, την εθνοτική και κοινωνικοοικονομική τους προέλευση και ανά ομάδες παιδιών που έχουν ανάγκη ειδικής προστασίας».(βλ. ΟΗΕ- σελ. 6)

⁵² Συνήγορος του Παιδιού, 2012, σελ. 15-20

⁵³ Οι δημόσιες δαπάνες υγείας αποτελούσαν το 7,4% του ΑΕΠ το 2009 και μειώθηκαν στο 6% του ΑΕΠ το 2011, ενώ οι αντίστοιχες δαπάνες νοσοκομειακής περίθαλψης μειώθηκαν από 3.6% σε 3% για την ίδια περίοδο (βλ. Έκθεση της UNICEF, 2012, σελ. 14).

Πίνακας II: Ποσοστό ατόμων με ανάγκες για ιατρικές εξετάσεις ή θεραπείες που δεν ικανοποιήθηκαν για διάφορους λόγους* κατά πεντημόριο ισοδύναμου εισοδήματος, 2008-2011

Πεντημόρια ισοδύναμου εισοδήματος	2008	2009	2010	2011
1ο	7,2	8,5	8,1	10,2
2ο	6,2	6,2	5,6	8,2
3ο	5,1	3,4	4,6	6,0
4ο	2,0	1,9	2,2	3,7
5ο	0,9	0,6	0,8	3,2
Μέσος όρος	4,3	4,1	4,2	6,3

* Οι διάφοροι λόγοι μπορεί να σχετίζονται με την οικονομική δυνατότητα, τις λίστες αναμονής, την έλλειψη χρόνου, τη μεγάλη απόσταση, το φόβο για τους γιατρούς, τα νοσοκομεία κλπ.

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, Πίνακας 2, σελ. 77.

Τα στοιχεία του Πίνακα II δείχνουν ότι η οικονομική ύφεση και η επιβολή μέτρων λιτότητας επηρέασαν όλα τα εισοδηματικά πεντημόρια, αλλά και ότι η αύξηση στο πρώτο πεντημόριο είναι μεγαλύτερη από την αύξηση στα υπόλοιπα πεντημόρια κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες. Αυτό συνεπάγεται ότι αναλογικά περισσότεροι φτωχοί άνθρωποι δηλώνουν αδυναμία κάλυψης ιατρικών αναγκών στη διάρκεια των χρόνων.

Αναφορικά με τους συμβατικούς δείκτες βρεφικής⁵⁴ και παιδικής⁵⁵ θνησιμότητας, αυτοί παραμένουν σε χαμηλά επίπεδα και πάντως βρίσκονται χαμηλότερα από τα αντίστοιχα της του μέσου όρου των κρατών-μελών της ΕΕ. Το 2010 η βρεφική θνησιμότητα ήταν 3,2 στην Ελλάδα έναντι 4,2 στην ΕΕ, ενώ η παιδική θνησιμότητα ήταν 4,1 στην Ελλάδα έναντι 5,1 στην ΕΕ⁵⁶. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στην περίοδο προ κρίσης και δεν ανταποκρίνονται στην παρούσα κατάσταση υγείας των παιδιών και τις επιπτώσεις που έχει στα χαμηλών εισοδημάτων νοικοκυριά η αδυναμία κάλυψης των αναγκών υγείας.

Στην Ελλάδα, η πρόσβαση στο δημόσιο σύστημα υγείας είναι δωρεάν σε όλα τα παιδιά τα οποία καλύπτονται από τα κοινωνικά συστήματα ασφάλισης των γονέων τους μέσω της εργασίας, αν και υπάρχει ένα σχετικά μικρό κόστος εις βάρος των ασθενών για την κάλυψη κάποιων υπηρεσιών και κυρίως για τη χορήγηση φαρμάκων. Επιπλέον, οι πρόσφυγες και τα παιδιά-μετανάστες που δεν διαθέτουν άδεια παραμονής, δικαιούνται πλήρη ιατρική και νοσοκομειακή κάλυψη υγείας (Νόμος 3386/2005). Τα παιδιά ανασφάλιστων οικογενειών και πολύ χαμηλού εισοδήματος έχουν κι αυτά επίσης δωρεάν πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας μέσω του 'βιβλιαρίου απορίας'. Παρόλα αυτά, στη σημερινή συγκυρία της οικονομικής ύφεσης και των πρωτοφανών επιπέδων ανεργίας, έχει παρατηρηθεί μία δραματική αύξηση στον αριθμό εκείνων που δεν είναι ασφαλισμένοι και δεν καλύπτουν τα κριτήρια για την απόκτηση 'βιβλιαρίου απορίας'. Αυτό σημαίνει ότι ένας σημαντικός αριθμός οικογενειών με παιδιά έχουν χάσει το δικαίωμα πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες δημόσιας υγείας, παρόλο που ο αριθμός τους είναι άγνωστος. Επίσημοι υπολογισμοί μιλούν για περίπου 800.000 ανασφάλιστους⁵⁷, ενώ άλλοι υπολογισμοί ανεβάζουν τον αριθμό των ανασφάλιστων στα 3 εκατομμύρια⁵⁸.

Για την αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής, η κυβέρνηση εισήγαγε πολύ πρόσφατα (Σεπτέμβριος 2013) ένα πρόγραμμα με την ονομασία «Εισιτήριο Ελευθέρης

⁵⁴ Βρεφική θνησιμότητα: θάνατοι ανά 1.000 παιδιά ηλικίας κάτω του ενός έτους

⁵⁵ Παιδική θνησιμότητα: θάνατοι ανά 1.000 παιδιά ηλικίας μεταξύ 1 και 5 ετών.

⁵⁶ Στοιχεία από την Έκθεση της UNICEF, 2012, σελ. 14.

⁵⁷ Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικών Ασφαλίσεων & Πρόνοιας, Εθνική Κοινωνική Έκθεση 2013, σελ. 5.

⁵⁸ Σύμφωνα με τον Δ. Κοντό, Πρόεδρο του ΕΟΠΥΥ, πάνω από 3 εκατομμύρια Έλληνες πολίτες είναι σήμερα ανασφάλιστοι, που σημαίνει ότι δε διαθέτουν πρόσβαση στη δημόσια υγεία και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη.

Πρόσβασης», το οποίο παρέχει έως 3 δωρεάν ιατρικές επισκέψεις (7 για εγκύους) για ένα διάστημα τεσσάρων μηνών σε ανθρώπους που έχουν χάσει την ασφαλιστική τους κάλυψη, καθώς και στα εξαρτώμενα μέλη τους. Συνολικά καλύπτει 200.000 δικαιούχους (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών) για 2 χρόνια. Από την εισαγωγή του προγράμματος μέχρι σήμερα 31.800 αιτήσεις έχουν υποβληθεί και 20.400 «Εισιτήρια Ελεύθερης Πρόσβασης», έχουν εκδοθεί. Το πρόγραμμα αυτό θεωρείται περιορισμένο τόσο αναφορικά με τον ευρύτερο σκοπό του, όσο και σε σχέση με το εύρος της κάλυψης και γι αυτό το λόγο κρίνεται ως μη αποτελεσματικό για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων αναγκών στον τομέα αυτό. Διότι καλύπτει μόνο ένα μικρό μέρος των υπολογισθέντων ανασφάλιστων ανθρώπων, ενώ προσφέρει μόνο πρόσβαση σε πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας και δεν καλύπτει άλλες ιατρικές ανάγκες (όπως π.χ. εγχειρήσεις, φάρμακα κλπ).

Όμως, εκτός από τα παραπάνω, πρέπει να ειπωθεί ότι οι δημόσιες υπηρεσίες υγείας έχουν υποφέρει από σοβαρές περικοπές κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Αυτό, με τη σειρά του, έχει επιδράσει αρνητικά στην ικανότητα και στην επάρκεια του δημοσίου συστήματος υγείας, υπονομεύοντας, κατά αυτόν τον τρόπο, την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Όσον αφορά ειδικότερα τις δημόσιες υποδομές υγείας και τις υπηρεσίες για τα παιδιά, αυτές δεν είναι ευρέως διαδεδομένες στην Ελλάδα, παρουσιάζουν δε γεωγραφική ανισοκατανομή. Αυτό συμβαίνει ιδιαιτέρως στην περίπτωση υπηρεσιών υγείας και φροντίδας σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, για παιδιά με αναπηρίες και κυρίως για παιδιά με προβλήματα ψυχικής υγείας⁵⁹. Παρόμοιο είναι το πρόβλημα έλλειψης ειδικών κέντρων ημέρας και κοινοτικών κέντρων για παιδιά με διάφορες σοβαρές μορφές αναπηρίας, με αποτέλεσμα τα παιδιά να παραμένουν ιδρυματοποιημένα⁶⁰, καθώς και παιδιά τα οποία έχουν αντιμετωπίσει ενδο-οικογενειακή βία, σεξουαλική κακοποίηση και 'εμπορία ανθρώπων' (trafficking).

Επιπλέον, όπως αναφέρει η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των παιδιών, «το δικαίωμα στην υγεία και στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας δεν γίνεται σεβαστό για όλα τα παιδιά, δεδομένου ότι ορισμένες υπηρεσίες υγείας πρέπει να πληρώνονται μετρητοίς και προκαταβολικά, γεγονός το οποίο μπορεί να εμποδίζει την πρόσβαση σε αυτές τις υπηρεσίες, ιδιαιτέρως για τα παιδιά Ρομά, τα παιδιά της Μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη, τα παιδιά στο δρόμο, τα παιδιά μετανάστες, τους ασυνόδευτους ανηλίκους και τα παιδιά που ζητούν άσυλο. Η Επιτροπή επαναλαμβάνει την ανησυχία της για την έλλειψη δεδομένων σχετικά με βασικούς εθνικούς δείκτες υγείας, για τις ελλείψεις υποδομών και για την έλλειψη νοσοκόμων και κοινωνικών λειτουργών για παιδιά»⁶¹.

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα παρουσιάζει σχετικά καλές επιδόσεις στους συμβατικούς δείκτες υγείας των παιδιών, μία σειρά ανεπαρειών σε ποσοτικούς, αλλά και ποιοτικούς όρους, σχετικά με την παροχή υπηρεσιών υγείας σε παιδιά εξακολουθούν να υφίστανται. Υπό αυτή την έννοια, οι προσπάθειες θα πρέπει να εστιαστούν στην κυβερνητική προσπάθεια για την άρση των εμποδίων αυτών. Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην άρση όλων των εμποδίων που σχετίζονται με την πρόσβαση των παιδιών στο εθνικό δημόσιο σύστημα υγείας και με την ενδυνάμωση (επέκταση και ειδίκευση) της επάρκειας και της κάλυψης των δομών υγείας με ιδιαίτερη έμφαση στην πρόληψη, συμπεριλαμβανομένης της κάλυψης των κενών με ειδικευμένο προσωπικό. Σ' αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να δεσμευθεί χρηματοδότηση για τις επενδύσεις που είναι απαραίτητες και που σχετίζονται με τις υποδομές υγείας των παιδιών.

⁵⁹ Συνήγορος του Παιδιού, 2012, σελ. 13-14

⁶⁰ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 11

⁶¹ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 15

Στέγαση και περιβάλλον διαβίωσης

Σύμφωνα με τα στοιχεία για την υλική στέρηση των νοικοκυριών με παιδιά το 2011 (βλέπε πίνακα 3 στο παράρτημα), σχεδόν το 40% των φτωχών νοικοκυριών με παιδιά δηλώνουν οικονομική αδυναμία να διατηρήσουν το σπίτι τους επαρκώς ζεστό. Τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν σχεδόν 20% για το σύνολο των νοικοκυριών με παιδιά και 13% για τα μη φτωχά νοικοκυριά με παιδιά⁶². Επιπλέον, τα φτωχά παιδιά αντιμετωπίζουν χειρότερες συνθήκες στέγασης όσον αφορά τις διαρροές στη στέγη ή την υγρασία στους τοίχους, τα πατώματα ή σαπισμένα κουφώματα στα παράθυρα ή στις μπαλκονόπορτες (βλ. Πίνακα III κατωτέρω) σε σύγκριση με τα μη φτωχά παιδιά⁶³. Παρομοίως, το 2010, σχεδόν το 47% των φτωχών παιδιών ζούσαν σε στενότητα χώρου σε σύγκριση με σχεδόν 24% των μη φτωχών παιδιών. Η στέρηση στέγασης με την έννοια των προβλημάτων στέγασης και συνωστισμού φαίνεται να βρίσκονται σε θετική συνάρτηση με την ηλικία των φτωχών παιδιών. Όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία των φτωχών παιδιών, τόσο περισσότερο αυξάνεται η πιθανότητα να ζουν σε σπίτια με σοβαρά προβλήματα και με συνωστισμό. Ακόμα χειρότερη είναι η κατάσταση για την πλειοψηφία των παιδιών Ρομά που ζουν σε οικισμούς με πολύ κακές συνθήκες στέγασης και διαβίωσης. Όσον αφορά το τελευταίο, η Επιτροπή-των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καλεί την Ελλάδα «να διαθέσει πόρους ανθρώπινους, τεχνικούς και οικονομικούς για να εξασφαλίσει τη σταθερή βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών των παιδιών Ρομά»⁶⁴.

Πίνακας III: Παιδιά (%) που διαβιούν σε νοικοκυριά με υγρασία στην οροφή, στους τοίχους, σάπια κουφώματα, 2011

Ηλικίες	Σύνολο (%)	Φτωχά (%)	Μη φτωχά (%)
Σύνολο έως 17 ετών	14,2	19,3	12,7
Έως 6 ετών	15,4	16,5	15,1
6 έως 11 ετών	13,5	17,7	12,3
12 έως 17 ετών	13,7	23,0	10,5

Πηγή: Στοιχεία Eurostat από την Έκθεση της UNICEF, 2013, σελ. 49

Η τρέχουσα δημόσια στεγαστική πολιτική στην Ελλάδα δεν περιλαμβάνει προγράμματα κοινωνικής στέγασης. Μέχρι το 2012, ένας αριθμός προγραμμάτων κοινωνικής στέγασης που συνδέονταν με την εργασία υλοποιούνταν από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ)⁶⁵. Αυτά περιλάμβαναν την παροχή κατοικιών/ διαμερισμάτων σε εργαζομένους με χαμηλά εισοδήματα, επιδόματα στέγασης, επιδόματα ενοικίου και δάνεια με χαμηλό επιτόκιο. Ωστόσο, ο ΟΕΚ καταργήθηκε το 2012 σύμφωνα με το Νόμο 4062/2012. Έκτοτε δεν υπάρχουν διατάξεις που να προβλέπουν την παροχή δημόσιας στεγαστικής αρωγής σε εργαζομένους με χαμηλά εισοδήματα, ούτε και ειδικές διατάξεις παροχής στέγασης σε άστεγες οικογένειες ή οικογένειες που αντιμετωπίζουν κίνδυνο να μείνουν άστεγες.

Επιπλέον, κατά την περίοδο 2009-2010, όταν τα προγράμματα κοινωνικής στέγασης ήταν σε ισχύ, παρατηρείται μια μείωση των δημόσιων δαπανών στον τομέα της στέγασης και των επιδομάτων για ενοικίαση κατοικίας (βλέπε Πίνακες 4 και 5 του Παραρτήματος), με αποτέλεσμα οι δαπάνες αυτές να υπολείπονται κατά πολύ από τις αντίστοιχες του μέσου όρου της ΕΕ-27. Από τα στοιχεία είναι εμφανές, ότι ενώ στην

⁶² Όπως αναφέρεται στην Έκθεση της UNICEF, 2013 (σελ.49) «Αξίζει να σημειωθεί, ότι τα στοιχεία που σημειώνονται παραπάνω αφορούν το 2011, ενώ το 2012 ελήφθησαν τα μέτρα για την εξίσωση του πετρελαίου κίνησης και θέρμανσης, που οδήγησε σε μείωση της κατανάλωσης πετρελαίου θέρμανσης έως και 69%».

⁶³ Έκθεση της UNICEF, 2013, σελ. 34

⁶⁴ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 17.

⁶⁵ Ο ΟΕΚ βρισκόταν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας και η χρηματοδότησή του προερχόταν από τις συνεισφορές εργαζομένων και εργοδοτών.

ΕΕ-27 παρατηρείται μια ανοδική τάση των δαπανών στέγασης, στην Ελλάδα οι αντίστοιχες δαπάνες εμφανίζουν σταθερά πτωτική πορεία.

Συνοψίζοντας, καθώς η οικονομική κρίση συνεχίζεται, τα φτωχά παιδιά στην Ελλάδα ζουν κάτω από διαρκώς επιδεινούμενες συνθήκες στέγασης και καμία δημόσια πολιτική δε βρίσκεται σε ισχύ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων στέγασης στην Ελλάδα. Η έλλειψη δημόσιας πολιτικής στέγασης σε συνδυασμό με την απουσία ενός συστήματος διχτυού κοινωνικής ασφάλειας, οδηγεί όλο και περισσότερες οικογένειες, ιδιαίτερα οικογένειες που αντιμετωπίζουν ακραία φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, σε υψηλό κίνδυνο να μείνουν άστεγες. Άμεσες δράσεις θα πρέπει, ως εκ τούτου, να ληφθούν από την κυβέρνηση για την πρόληψη καταστάσεων άστεγων οικογενειών με παιδιά και για την εξασφάλιση ότι θα παρέχεται κατάλληλη υποστήριξη σε φτωχές οικογένειες με παιδιά (για την κάλυψη δαπανών ηλεκτρικού ρεύματος, θέρμανσης κτλ) ώστε να διατηρείται -τουλάχιστον- κάποιο βασικό επίπεδο συνθηκών στέγασης. Μακροπρόθεσμα, θα πρέπει να αναπτυχθεί μια δημόσια πολιτική στέγασης με επίκεντρο, μεταξύ άλλων, την αντιμετώπιση του κινδύνου της στέρησης στέγασης των οικογενειών με παιδιά. Για άλλη μια φορά επισημαίνεται ότι θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων για την αντιμετώπιση του μακροχρόνιου προβλήματος των κακών συνθηκών στέγασης και των περιβαλλοντικών συνθηκών που αντιμετωπίζουν τα παιδιά των Ρομά, δεδομένου ότι η κοινωνική τους ένταξη, και ιδιαίτερα η κατάσταση της υγείας τους και το μορφωτικό τους επίπεδο, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες στέγασης στις οποίες διαβιούν.

Υποστήριξη οικογένειας – εναλλακτική φροντίδα

Είναι γενικά αποδεκτό ότι για τα ορφανά παιδιά προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί στην παροχή εναλλακτικής φροντίδας (υιοθεσία⁶⁶ ή φροντίδα κοινοτική⁶⁷) έναντι άλλων μορφών ιδρυματοποιημένης φροντίδας. Στην Ελλάδα, μέχρι τη δεκαετία του 1990 η μόνη μορφή στήριξης και φροντίδας για τα ορφανά παιδιά, πολύ περισσότερο δε για τα παιδιά με προβλήματα πολλαπλής αναπηρίας, ήταν η παροχή φροντίδας σε 'κλειστού τύπου' ιδρύματα. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει αλλάξει κάπως η τάση αυτή με την αύξηση των κέντρων που προσφέρουν φροντίδα μέσα στην κοινότητα, παράλληλα με την λειτουργία και των 'κλειστού τύπου' ιδρυμάτων, των οποίων οι συνθήκες εξακολουθούν σε μεγάλο βαθμό να παραμένουν απαράδεκτες. Ωστόσο, δεν υπάρχουν διαθέσιμα δημοσιευμένα στοιχεία για τον αριθμό των παιδιών που διαμένουν σε ιδρύματα και ως εκ τούτου η έκταση του προβλήματος εξακολουθεί να μην είναι γνωστή. Σύμφωνα με ανεπίσημες πηγές, ο αριθμός των εγκαταλελειμμένων παιδιών έχει αυξηθεί κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης λόγω της αδυναμίας των γονέων κάλυψης των οικογενειακών εξόδων. Με δεδομένο ότι οι εναλλακτικές μορφές φροντίδας δεν είναι ακόμα ευρέως ανεπτυγμένες στην Ελλάδα, εκφράζονται φόβοι για την αύξηση των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα.

Όσον αφορά την κοινοτική φροντίδα, παρά την αύξηση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στη λειτουργία τέτοιων κέντρων για ορφανά παιδιά ή για παιδιά από προβληματικές οικογένειες, αυτή παραμένει ένα πεδίο όπου οι δημόσιες παρεμβάσεις κρίνονται αμελητέες. Τα κέντρα που έχουν ιδρυθεί, τα διαχειρίζονται ΜΚΟ και η εκκλησία, ενώ η λειτουργία τους στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από ιδιωτικές δωρεές. Το κράτος εξακολουθεί να βασίζεται στη λειτουργία 'κλειστών' ιδρυμάτων και καμία ένδειξη δεν υπάρχει ότι η από-ασυλοποίηση των κέντρων αυτών είναι στις προτεραιότητες της κυβερνητικής πολιτικής. Τη μόνη εξαίρεση αποτελεί η ίδρυση, τα τελευταία 10 χρόνια, ενός αριθμού κοινοτικών μονάδων ψυχικής υγείας και φροντίδας για παιδιά και ενήλικες.

⁶⁶ Έκθεση της UNICEF, 2012, σελ. 102.

⁶⁷ EUROCHILD, 2012, "Annual Report 2012", Brussels, σελ. 8, <http://www.eurochild.org>

Όσον αφορά στις υιοθεσίες ορφανών παιδιών, στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό παραμένει χαμηλό. Κι αυτό παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα υπόγραψε το 2009 τη Σύμβαση της Χάγης του 1993 για την προστασία των παιδιών και τη συνεργασία σε σχέση με τη διακρατική υιοθεσία, η οποία κυρώθηκε από το Ελληνικό Δίκαιο⁶⁸. Το χαμηλό ποσοστό υιοθεσιών θεωρείται ότι είναι κυρίως το αποτέλεσμα των «μακροχρόνιων διαδικασιών και καθυστερήσεων στις υιοθεσίες, το οποίο έχει σημαντικό αντίκτυπο στα παιδιά τα οποία παραμένουν στα ιδρύματα για μεγάλο χρονικό διάστημα, αντί να ενσωματώνονται σε θετές οικογένειες στον κατάλληλο χρόνο»⁶⁹.

Προτάσεις για τη βελτίωση της πολιτικής

Είναι ύψιστης σημασίας να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν άμεσα συγκεκριμένες στοχευμένες πολιτικές, που να περιλαμβάνουν πολυδιάστατα μέτρα, για τα παιδιά που αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο, λόγω των πολλαπλών μειονεκτημάτων, και ειδικά για τα παιδιά που ζουν σε ιδρύματα, για τα παιδιά Ρομά, τα παιδιά από οικογένειες μεταναστών κλπ.

Επίσης είναι άμεση η ανάγκη σχεδιασμού και παροχής σε όλα τα παιδιά που ζουν στην Ελλάδα, μιας προσωπικής κάρτας υγείας, η οποία θα περιέχει πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας των παιδιών και θα διασφαλίζει την ελεύθερη πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης σε όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονέων τους. Αυτό θα επιτρέψει στις επόμενες γενιές να απολαμβάνουν καλύτερη ιατρική περίθαλψη και, ως εκ τούτου, να έχουν καλύτερη κατάσταση υγείας. Η ανάπτυξη μιας τέτοιας κάρτας, θα μπορούσε να στηριχθεί οικονομικά, κατά την αρχική φάση, από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Μάλιστα θα μπορούσε ακόμα να προταθεί η υιοθέτηση μίας κάρτας υγείας για τα παιδιά σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁶⁸ Νόμος 3765/2009 σε εφαρμογή από 1.1.2010.

⁶⁹ ΟΗΕ- Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, σελ. 12.

5. Η αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στο Ευρωπαϊκό Εξάμηνο

Η Ελλάδα, στο πλαίσιο της στρατηγικής Ευρώπη 2020, έθεσε το 2010 δύο εθνικούς στόχους για τη φτώχεια. Ο ένας στόχος αφορά στη μείωση της φτώχειας στο γενικό πληθυσμό και ο άλλος στόχος αναφέρεται στη μείωση της παιδικής φτώχειας. Ως προς τον τελευταίο, ο στόχος είναι να μειωθεί ο αριθμός των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας κατά 100.000 μέχρι το 2020, δηλαδή τη μείωση του κινδύνου φτώχειας για παιδιά από 23% το 2008 σε 18% το 2020. Ο στόχος αυτός επιβεβαιώθηκε στο ελληνικό Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων (ΕΠΜ) 2013. Το ΕΠΜ αναγνωρίζει τα παιδιά ως μία από τις κύριες ομάδες-στόχους στο πλαίσιο της δράσης που πρέπει να ληφθεί για να αντιμετωπιστεί η πρόκληση της καταπολέμησης των κοινωνικών συνεπειών της κρίσης.

Αναμφίβολα, με το να αναγνωριστεί η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας ως ένας από τους εθνικούς στόχους του ΕΠΜ, φαίνεται να έχει αποκτήσει το ζήτημα αυτό μεγαλύτερη σημασία στην Ελλάδα. Διότι, μεταξύ άλλων, θα μπορούσε να αποτελέσει την κινητήρια δύναμη για την κυβέρνηση στην επικέντρωση των προσπαθειών ώστε να εξασφαλιστεί η πρόοδος προς την επίτευξη του. Για το λόγο αυτό, θα περίμενε κανείς να είχαν επίσης προσδιοριστεί στο ΕΠΜ οι υλοποιούμενες ή σχεδιαζόμενες πρωτοβουλίες για την επίτευξη αυτού του στόχου. Αλλά, σε αντίθεση με τις προσδοκίες, καμία πληροφορία δεν υπάρχει στο εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων όσον αφορά συγκεκριμένα σχέδια και δράσεις ή τυχόν ειδικές ρυθμίσεις για το συντονισμό και την παρακολούθηση της πολιτικής. Με άλλα λόγια, απουσιάζει παντελώς από το ΕΠΜ η αναφορά στα μέσα εκείνα που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη του στόχου μείωσης της παιδικής φτώχειας.

Η μόνη αναφορά που γίνεται στο ελληνικό ΕΠΜ για δράσεις που έχουν αναληφθεί στο πεδίο αυτό αφορά στην αντικατάσταση των υφιστάμενων καθολικού χαρακτήρα επιδομάτων σε οικογένειες με παιδιά, με δύο νέα επιδόματα, δηλαδή το «Ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων» και το «Ειδικό επίδομα τρίτεκνων και πολύτεκνων οικογενειών». Ωστόσο, δεν παρέχεται πληροφόρηση ως προς τις επιπτώσεις που θα φέρουν τα επιδόματα αυτά στην παιδική φτώχεια. Η έλλειψη κατάλληλης εισοδηματικής στήριξης σε οικογένειες με παιδιά παραμένει μια πρόκληση που δεν έχει αντιμετωπιστεί στο ΕΠΜ.

Εκτός από τις παραπάνω ελλείψεις, το ΕΠΜ δεν αναφέρεται καθόλου σε ευάλωτες ομάδες παιδιών (όπως είναι τα παιδιά από οικογένειες μεταναστών, παιδιά σε ιδρύματα κλπ) που χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή. Η μόνη σχετική αναφορά στο ΕΠΜ μπορεί να βρεθεί στο στόχο για την εκπαίδευση που θέτει ότι «το ποσοστό των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο θα πρέπει να είναι κάτω από 10%» έως το 2020. Πρόκειται για τη δημιουργία «Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας», σε περιοχές όπου οι βασικοί δείκτες σχολικής ένταξης είναι χαμηλοί (περιοχές με υψηλή συμμετοχή στο σχολείο μαθητών από ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, όπως Ρομά, μετανάστες κλπ).

Είναι, κατά συνέπεια, προφανές ότι η κάλυψη του θέματος της παιδικής φτώχειας στο ελληνικό ΕΠΜ περιορίζεται μόνο στην ανάδειξη του εθνικού στόχου της παιδικής φτώχειας για την 'Ευρώπη 2020' και στη συνοπτική δήλωση των καλών προθέσεων της κυβέρνησης να επικεντρωθούν οι προσπάθειες στην προστασία των ασθενέστερων ομάδων της κοινωνίας, μεταξύ των οποίων και τα παιδιά, από τις δυσμενείς επιπτώσεις της κρίσης. Συνάγεται επομένως το συμπέρασμα ότι στην Ελλάδα έχει αποτύχει η προσπάθεια εξασφάλισης ισχυρής πολιτικής δέσμευσης για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Η περιορισμένη κάλυψη που προσδίδεται στο εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει από το γεγονός ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι επικεντρωμένη στη δημοσιονομική εξυγίανση σε βάρος της αυξανόμενης φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Όπως αναφέρεται ρητά στο

εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων «λόγω της δημοσιονομικής λιτότητας, ως αποτέλεσμα της προσπάθειας εξυγίανσης, οι προτεραιότητες της ελληνικής κυβέρνησης έχουν μετατοπιστεί από την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων στη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης»⁷⁰. Αυτό σημαίνει ότι οι στόχοι δημοσιονομικής εξυγίανσης προηγούνται των στόχων της κοινωνικής πολιτικής, με αποτέλεσμα να υπάρχει χαμηλό επίπεδο κάλυψης των κοινωνικών αναγκών. Ακόμη χειρότερα, καμία δράση δε φαίνεται να αναδεικνύεται στο εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων, ούτε καν μακροπρόθεσμα, που να μπορέσει να ανατρέψει την παρούσα κατάσταση.

Με βάση τα ανωτέρω, και λαμβάνοντας υπόψη τη φάση ύφεσης που βιώνει η Ελλάδα, καθίσταται όλο και πιο σαφές ότι, εάν δεν αναληφθεί συντονισμένη δράση, ο εθνικός στόχος που έχει τεθεί για το 2020 θα είναι κατά πολύ ανέφικτος. Επιπλέον, το γεγονός ότι έως σήμερα είναι πολύ περιορισμένη η δράση που έχει ληφθεί στην Ελλάδα, την φέρνει σε πολύ χαμηλό σημείο εκκίνησης όσον αφορά τις ενέργειες που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των αρχών και των κατευθυντήριων γραμμών της σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την επένδυση στα παιδιά. Πράγματι, η Ελλάδα έχει πολύ δρόμο να διανύσει όσον αφορά σε συγκεκριμένες πολιτικές και ρυθμίσεις, τις οποίες πρέπει να εφαρμόσει προτού καταφέρει να φτάσει στο επιθυμητό επίπεδο εφαρμογής της σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα παιδιά και στους τρεις πυλώνες.

Τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρέπει να ακολουθηθούν συγκεκριμένα βήματα προκειμένου να διευκολυνθεί η εφαρμογή της Σύστασης στην Ελλάδα, η οποία θα συμβάλει τελικά στην επίτευξη προόδου προς τον εθνικό στόχο μείωσης της παιδικής φτώχειας. Πρώτη και κύρια προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί, από την κυβέρνηση, στην ανάπτυξη ενός καλά σχεδιασμένου και τεκμηριωμένου Στρατηγικού Σχεδίου Δράσης για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας. Το Σχέδιο θα αποτελεί αναμφίβολα μέρος μιας συνολικής εθνικής στρατηγικής για την κοινωνική ένταξη, η οποία ωστόσο εξακολουθεί να απουσιάζει στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται οι ακόλουθες δράσεις: Πρώτον, θα πρέπει να εκπονηθεί ένα ειδικό πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων για τα παιδιά για την περίοδο 2014-2020 που θα περιλαμβάνει κατά προτεραιότητα στόχους και δράσεις σε καίριους τομείς της πολιτικής και θα στηρίζεται στο γενικό Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και για την προώθηση της ευημερίας των παιδιών. Η έναρξη του σχεδίου αυτού προϋποθέτει, ωστόσο, ένα σταθερό θεσμικό περιβάλλον και κατάλληλους μηχανισμούς και ρυθμίσεις που να είναι ήδη σε ισχύ. Οι εργασίες διαχείρισης και συντονισμού για την υλοποίηση του προγράμματος θα πρέπει να ανατεθούν σε μια αρχή που θα διαθέτει την κατάλληλη διοικητική ικανότητα. Δεύτερον, απαραίτητη προϋπόθεση για τη διάθεση της χρηματοδότησης του επενδυτικού σχεδίου θα πρέπει να είναι η καλή λειτουργία όλων των απαραίτητων μηχανισμών και ρυθμίσεων. Η κατανομή των πόρων θα πρέπει να βασίζεται στις ανάγκες που προσδιορίζονται στο Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης. Τρίτον, θα πρέπει η εθνική χρηματοδότηση για ένα τέτοιο σχέδιο να απεμπλακεί από τους περιορισμούς που επιβάλλονται από τα μέτρα λιτότητας. Είναι επιτακτική ανάγκη να γίνουν σοβαρές προσπάθειες για την εξεύρεση κάποιων περιθωρίων για δημοσιονομικούς ελιγμούς και για το σκοπό αυτό απαιτείται η επιρροή της ΕΕ. Τέταρτον, θα πρέπει να διατεθεί κατάλληλη χρηματοδότηση από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ στο πλαίσιο της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020.

⁷⁰ Υπουργείο Οικονομικών, Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2013, σελ. 45.

6. Κινητοποίηση- αξιοποίηση των σχετικών χρηματοδοτικών εργαλείων της ΕΕ

Όπως έχει επανειλημμένα επισημανθεί και σε προηγούμενες εκθέσεις, εδώ και μερικά χρόνια, τα περισσότερα από τα μέτρα που εφαρμόζονται στην Ελλάδα στο πεδίο της κοινωνικής ένταξης, εκτός από τα μέτρα στήριξης του εισοδήματος, έχουν σε μεγάλο βαθμό συγχρηματοδοτηθεί από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ, και ιδίως από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Τα μέτρα που παίρνουν τη μορφή προγραμμάτων, έργων και δράσεων, έχουν τεθεί σε εφαρμογή στο πλαίσιο των διαφόρων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (τομεακών και περιφερειακών) των διαδοχικών ΕΣΠΑ (συμπεριλαμβανομένου του τρέχοντος Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς 2007-2013), καθώς και στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Εκτός από τα παραπάνω, πολύ πρόσφατα, το ελληνικό Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων ξεκίνησε την υλοποίηση δύο προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «Γάλα και Φρούτα στα Σχολεία». Το πρώτο πρόγραμμα «Σχέδιο για την προώθηση της κατανάλωσης φρούτων στα σχολεία» παρέχει φρούτα στους μαθητές στα σχολεία σε εθνικό επίπεδο. Για την περίοδο Μαρτίου-Ιουνίου 2013 περίπου 347.000 μαθητές επωφελήθηκαν από το πρόγραμμα, ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι κατά το προηγούμενο έτος δεν είχε αξιοποιηθεί από την Ελλάδα η διαθέσιμη χρηματοδότηση. Το δεύτερο πρόγραμμα «Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Διανομής Γάλακτος» παρέχει επιδοτήσεις για την κατανάλωση γάλακτος στα σχολεία. Και τα δύο αυτά προγράμματα χρηματοδοτούνται κατά 100% από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όσον αφορά το ΕΚΤ ειδικότερα, έχει υπάρξει για πολλά χρόνια πολύ δραστήριο στην υποστήριξη προγραμμάτων για την αγορά εργασίας και άλλων συναφών πρωτοβουλιών και δράσεων κοινωνικής πολιτικής. Αυτά τα προγράμματα και οι δράσεις αφορούν την ενίσχυση της απασχολησιμότητας και της επανένταξης στην αγορά εργασίας, τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις υπηρεσίες αποκατάστασης, καθώς και τη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού δομών και προγραμμάτων που παρέχουν κοινοτικές υπηρεσίες κοινωνικής στήριξης και φροντίδας των παιδιών. Ειδικά προγράμματα περιλαμβάνονται επίσης για ορισμένες κατηγορίες ευπαθών ομάδων πληθυσμού. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα προγράμματος που βρίσκεται σήμερα σε υλοποίηση και συγχρηματοδοτείται από το ΕΚΤ είναι το πρόγραμμα «Συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής»⁷¹, το οποίο παρουσιάστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, που έχει ως στόχο την κάλυψη των κενών στην προσχολική φροντίδα παιδιών με την αύξηση της δυναμικότητας των κέντρων και των υπηρεσιών φροντίδας των παιδιών. Ένα άλλο πρόγραμμα, το οποίο ξεκίνησε στις αρχές του τρέχοντος έτους, αφορά στην παροχή δωρεάν γευμάτων σε μαθητές που φοιτούν σε ορισμένες σχολικές μονάδες, κυρίως σε «Ζώνες (περιοχές) εκπαιδευτικής προτεραιότητας» (ΖΕΠ). Αυτό το πρόγραμμα υλοποιείται με την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας και συγχρηματοδοτείται από το ΕΚΤ.

Αναμφίβολα, η συμβολή των Διαρθρωτικών Ταμείων της ΕΕ για την κάλυψη των ελλείψεων που διαπιστώνονται στο τομέα της απασχόλησης και στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα θεωρείται ανεκτίμητη. Διότι, η ίδια η ύπαρξη των περισσότερων από αυτά τα προγράμματα και τις υπηρεσίες είναι εξαρτημένη από τη διαθεσιμότητα της χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία άμεσα διαθέσιμα, είναι σχεδόν αδύνατο να γίνει εκτίμηση του συνολικού αντίκτυπου της χρηματοδότησης της ΕΕ στη φτώχεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό, πόσο μάλλον στην παιδική φτώχεια στην Ελλάδα.

⁷¹ Για περισσότερες πληροφορίες για το πρόγραμμα βλέπε:
http://www.eetaa1.gr/enarmonisi/paidikoi_stathmoi_2013/index_no_template.html

Πάντως, κρίνεται αναγκαίο να επισημανθεί ότι η χρηματοδότηση της ΕΕ, στις περισσότερες περιπτώσεις, έχει κατευθυνθεί για την υποστήριξη διαφόρων μέτρων και δράσεων, που υλοποιούνται με έναν κατακερματισμένο τρόπο, χωρίς να εξασφαλίζεται η συνέργεια και η στενή αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Πράγματι, τα διάφορα προγράμματα που έχουν εφαρμοστεί μέχρι σήμερα στον τομέα της υποστήριξης της απασχόλησης των γονέων, της εκπαίδευσης των παιδιών και της παροχής φροντίδας και υπηρεσιών υγείας στα παιδιά, εξακολουθούν να είναι κατακερματισμένα και να μην έχουν αναπτύξει συνδέσμους μεταξύ τους. Για παράδειγμα, το πρόγραμμα «Συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής» που αναφέρθηκε παραπάνω, δε συνδέεται με ειδικά προγράμματα απασχόλησης, προκειμένου να υποστηριχθεί η συμμετοχή των γονέων στην αγορά εργασίας. Σπάνια συμβαίνει να αλληλοσυμπληρώνονται διαφορετικές δράσεις που υλοποιούνται ή να αποτελούν μέρος μιας συνολικής πολιτικής ή στρατηγικής. Εκτός αυτού, ο σχεδιασμός και η έγκριση των προγραμμάτων αυτών, σπανίως στηρίζεται σε στοιχειοθετημένη αιτιολόγηση και σε μια εκ των προτέρων αξιολόγηση των επιπτώσεων. Επιπρόσθετα, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν υπάρχει καμία πληροφορία ως προς τις πραγματικές επιπτώσεις από την υλοποίησή τους, ενώ μετά βίας εφαρμόζονται διαδικασίες παρακολούθησης της προόδου, καθώς και στοχευμένες δράσεις για τη διάχυση των αποτελεσμάτων στο ευρύ κοινό.

Σε συνέχεια των παραπάνω, προτείνεται η χρηματοδοτική στήριξη των διαρθρωτικών ταμείων της ΕΕ για την επόμενη προγραμματική περίοδο στην Ελλάδα να κατευθυνθεί στην υλοποίηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων, συνδυάζοντας δράσεις που αποτελούν μέρος των ειδικών στρατηγικών ή των εθνικών σχεδίων δράσης και οι οποίες εξυπηρετούν ειδικούς και κατά προτεραιότητα στόχους. Αυτό σημαίνει ότι η εξασφάλιση ευρωπαϊκής χρηματοδότησης θα πρέπει να γίνεται υπό συγκεκριμένους όρους με κύρια και απαραίτητη προϋπόθεση την ύπαρξη ενός επαρκώς τεκμηριωμένου Εθνικού Στρατηγικού Σχεδίου. Και αυτό θα πρέπει να ισχύσει και στην περίπτωση της συμβολής των Διαρθρωτικών Ταμείων της ΕΕ στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα.

Συγκεκριμένα, όπως έχει επισημανθεί ήδη από την προηγούμενη ενότητα, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης ενός συγκεκριμένου δημόσιου προγράμματος επένδυσης για τα παιδιά, το οποίο θα χρηματοδοτηθεί με δέσμευση κονδυλίων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό το επενδυτικό Σχέδιο θα βασίζεται σε τεκμηριωμένες προτεραιότητες και θα διαπνέεται από μια ολοκληρωμένη και πολυ-τομεακή προσέγγιση. Με την ίδια λογική, η ευρωπαϊκή χρηματοδοτική στήριξη θα πρέπει να είναι πολύ-ταμειακή (δηλαδή να υπάρχει δυνατότητα χρηματοδότησης από περισσότερα του ενός διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ). Ένα τέτοιο επενδυτικό σχέδιο, το οποίο προτείνεται να συγχρηματοδοτηθεί από την ΕΕ κατά την επόμενη προγραμματική περίοδο, θα πρέπει να περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τις ακόλουθες βασικές προτεραιότητες δράσης: αύξηση της πρόσβασης όλων των παιδιών σε ποιοτικές υπηρεσίες προσχολικής και παιδικής φροντίδας, καθώς και σε υπηρεσίες υγείας και ιδιαίτερα σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, παροχή «στοχευμένης» ολοκληρωμένης υποστήριξης για τα φτωχά παιδιά που ζουν σε νοικοκυριά ανέργων και για τα παιδιά ευάλωτων ομάδων πληθυσμού (συμπεριλαμβανομένων όσων ζουν σε ιδρύματα), καθώς και αύξηση της πρόσβασης των γονέων στην αγορά εργασίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Antuofermo M., Di Meglio E., 2010, "23% of EU citizens were at risk of poverty or social exclusion in 2010", Eurostat-Statistics in focus, Brussels.

EC, 2009, "The provision of childcare services: A comparative review of 30 European countries", Luxembourg.

EC, 2012, "EU Employment and Social Situation - Quarterly Review", September 2012.

EC, 2013, Report on childcare provision in the Member States and study on the gender pension gap, June 2013.

E.E., 2013α, «Επενδύοντας στα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας», Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 20ής Φεβρουαρίου 2013 COM(2013) 778 final, 20.2.2013, Βρυξέλλες.

ΕΕ, 2013β, «Στόχοι της Βαρκελώνης: Η ανάπτυξη των υπηρεσιών φροντίδας παιδιών νηπιακής ηλικίας στην Ευρώπη για μία διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη», Έκθεση της Επιτροπής COM(2013) 322 final, 29.5.2013, Βρυξέλλες.

ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, "Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα", 6 Σεπτεμβρίου 2013, Πειραιάς.

ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013, Αποτελέσματα Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC 2012), Δελτίο Τύπου, Νοέμβριος 2013.

EUROCHILD, 2012, "Annual Report 2012", Brussels, <http://www.eurochild.org>

Matsaganis M., 2010, "Child poverty and child-wellbeing in the European Union –Policy overview and policy impact analysis. A case study: Greece. Paper submitted to TARKI, Athens.

OECD, 2012, "Social Spending during the Crisis, Social Expenditure (SOCX) Data Update 2012, Paris, <http://www.oecd.org/els/social/expenditure>

TARKI-Applica, 2010, "Child poverty and child well-being in the European Union", Budapest- Brussels.

Συνήγορος του Παιδιού, 2012, «Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα από το 2003 ως το 2011».

ΟΗΕ-Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού, 2012, "Καταληκτικές Παρατηρήσεις για την εφαρμογή της Σύμβασης στην Ελλάδα", 15.6.2012, CRC/C/GRC/CO/2-3.

UNICEF, 2012, Έκθεση «Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα», Αθήνα.

UNICEF, 2013, Έκθεση «Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα», Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών, Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2013

Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Απάντηση της 17-7-2013, Αριθ. Πρωτ: ΓΚΕ 1114411 ΕΞ 2013 4756

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τμήμα Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Απάντηση της 5-8-2013, Αρ. Πρωτ. 108551/ΙΗ ΕΞ 89916 εις

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2013, Υπουργική Απόφαση, ΦΕΚ 1760/Β' 2013 ΑΔΑ: ΒΛ459-ΥΒΦ.

Παράρτημα

Πίνακας 1: Ποσοστό κινδύνου φτώχειας κατά τύπο νοικοκυριού (%), 2008-2011

Τύπος Νοικοκυριού/ Έτος	2008	2009	2010	2011
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	18.4	17.4	17.0	19.5
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	22.1	22.3	22.9	23.2
Ένα άτομο με εξαρτώμενα παιδιά	27.1	32.1	33.4	43.2
Δύο ενήλικες με ένα εξαρτώμενο παιδί	17.5	22.3	21.6	17.7
Δύο ενήλικες με δύο εξαρτώμενα παιδιά	21.9	22.4	20.3	24.2
Δύο ενήλικες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	27.2	28.6	26.7	20.8
Τρεις ή τέσσερις ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	25.1	18.6	29.3	24.6

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2013 «Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα», Πειραιάς, 26 Απριλίου, Πίνακας 4, σελ. 49.

Πίνακας 2: Ενδεικτικό ετήσιο ποσό του “ενιαίου επιδόματος στήριξης τέκνων” και του “ειδικού επιδόματος τρίτεκνων και πολύτεκνων – για δύο γονείς”

Συνολικό Οικογενειακό Εισόδημα	Ετήσιο ενιαίο επίδομα	
1 ΠΑΙΔΙ		
έως και 9.000 €	480 €	
έως και 18.000 €	320 €	
έως και 27.000 €	160 €	
2 ΠΑΙΔΙΑ		
έως και 10.000 €	960 €	
έως και 20.000 €	640 €	
έως και 30.000 €	320€	
3 ΠΑΙΔΙΑ		Ειδικό Επίδομα
έως και 11.000 €	1.440 €	1.500 €
έως και 22.000 €	960 €	
έως και 33.000 €	480 €	
4 ΠΑΙΔΙΑ		
έως και 12.000 €	1.920 €	2.000 €
έως και 24.000 €	1.280 €	
έως και 36.000 €	640 €	
5 ΠΑΙΔΙΑ		
έως και 13.000 €	2.400 €	2.500 €
έως και 26.000 €	1.600 €	
έως και 39.000 €	800 €	

Πηγή: <http://www.taxheaven.gr/>

Πίνακας 3: Υλική στέρηση (%) σε νοικοκυριά με παιδιά, 2010-2011

Νοικοκυριά με παιδιά Έτος	Σύνολο		Φτωχά		Μη φτωχά	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Αδυναμία πληρωμής μιας εβδομάδας διακοπών	44.3	50.8	81.5	85.0	33.3	40.5
Δυσκολίες ανταπόκρισης στην πληρωμή πάγιων λογαριασμών, δόσεις πιστωτικών καρτών ή δανείων	37.4	37.2	58.3	68.7	31.2	27.6
Οικονομική αδυναμία αντιμετώπισης έκτακτων δαπανών	26.6	34.5	59.5	68.4	16.8	24.2
Οικονομική αδυναμία για διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας	8.6	10.6	21.6	44.3	4.8	0.4
Οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση	14.8	19.3	37.1	39.7	8.1	13.1
Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν τηλέφωνο (περιλαμβάνεται και το κινητό τηλέφωνο)	0.3	0.4	0.8	0.6	0.2	0.3
Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση	0.1	0.1	0.5	0.1	0.0	0.0
Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν πλυντήριο ρούχων	0.3	0.6	1.2	2.2	0.0	0.2
Οικονομική αδυναμία να διαθέτουν ΙΧ επιβατηγό αυτοκίνητο	6.6	5.7	19.3	14.6	2.9	2.9

Πηγή: Έκθεση της UNICEF, 2013, σελ. 22

Πίνακας 4: Επίδομα στέγασης, Ελλάδα και ΕΕ-27, 2008-2010 (Ευρώ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές του 2000)

Έτος	2008	2009	2010
ΕΕ- 27	113.7	120.3	122.4
Ελλάδα	86.8	82.5	58.5

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 5: Επίδομα ενοικίου, Ελλάδα και ΕΕ-27, 2008-2010 (Ευρώ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές του 2000)

Έτος	2008	2009	2010
ΕΕ-27	105.3	111.4	114.0
Ελλάδα	48.0	43.3	31.3

Πηγή: Eurostat

